

आदिवासी अधिकारसंग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रमुख दस्तावेजहरू

नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह
(लाहुरनिप)

आदिवासी अधिकारसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय
तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रमुख दस्तावेजहरू

संकलन

टहल थामी

मनोज राई

नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह
(लाहुरिर्नप)

प्रकाशक

नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह (लाहुर्निप)
अनामनगर, काठमाडौं, पो.ब. नं.: १११७९, काठमाडौं
फोन: +९७७ ०१ ४२६८५१०
इमेल: lahurnip.nepal@gmail.com वेबसाइट: www.lahurnip.org

सर्वाधिकार © लाहुर्निप, सन् २०१७

प्रथम प्रकाशन सन् २०१७

आवरण सज्जा कम्प्युटर लेआउट

यति इन्टरप्राइजेज

मो.: ९८५१०८४३९३

इमेल: yetienter2016@gmail.com

मुद्रण

हिंसी अफसेट प्रिण्टर्स प्रा.लि.

जमल, काठमाडौं

फोन नं.: ०१-४२२६४१६

ISBN: 978-9937-9135-4-6

प्रकाशकीय

आदिवासी अधिकारसँग सम्बन्धित छरिएर रहेका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रमुख दस्तावेजहरू प्रकाशन गर्न पाउँदा नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह (लाहुरिप) खुशी व्यक्त गर्दछ। यस प्रकाशनमा आदिवासी जनजाति अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र र अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ (महासन्धि संख्या १६९) समावेश गरिएको छ। साथै संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाको उच्च स्तरीय प्लेनरी बैठक (आदिवासीहरूको विश्व सम्मेलन)को दस्तावेज र आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ पनि यस संकलनमा समावेश छ।

आदिवासीहरूसँग सम्बन्धित यी प्रमुख दस्तावेजहरू नीति निर्माता, अध्येता तथा राजनीतिक, सामाजिक अभियन्ताहरूलाई उपयोगी हुनेछ, भन्ने विश्वास लाहुरिपले लिएको छ।

शान्ति कुमारी राई

अध्यक्ष

विषयसूची

प्रकाशकीय.....	
आदिवासी जनजाति अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र, २००७.....	१
अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको आदिवासी जनजाति अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९.....	२२
संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाको उच्च स्तरीय प्लेनरी बैठक (आदिवासीहरूको विश्व सम्मेलन)को दस्तावेज.....	४५
आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८.....	५५
लाहुर्निपको परिचय.....	७०

आदिवासी जनजाति अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र

महासभाले,

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वडापत्रका उद्देश्य तथा सिद्धान्तहरू र राज्यहरूले उक्त वडापत्रअनुसार वहन गर्नुपर्ने भनी मानिएका दायित्व पूरा गर्ने कुरामाथिको असल नियतवाट निर्देशित हुँदै,

भिन्न हुने, आफूहरूलाई भिन्न ठान्ने र सोही अनुसार सम्मान पाउनुपर्ने सबै मानिसहरूको अधिकारलाई स्वीकार गरेर आदिवासी जनजाति अन्य सम्पूर्ण मानिसहरूसँग समान छन् भन्ने कुरामा सहमति जनाउँदै,

मानव जातिको साभा सम्पदाभिन्न पर्ने सभ्यता तथा संस्कृतिहरूको विविधता तथा सम्पन्नतामा सबै मानिसहरूले योगदान गर्ने कुरामा पनि सहमति जनाउँदै,

राष्ट्रिय उत्पत्ति वा जातिगत, धार्मिक, जातीय वा सांस्कृतिक भिन्नताका आधारमा मानिसहरू वा व्यक्ति-व्यक्तिको उच्चतामा आधारित वा त्यसको पृष्ठपोषण गर्ने सिद्धान्त, नीति तथा प्रचलनहरू जातिवादी, वैज्ञानिक रूपमा गलत, कानूनी रूपमा अवैध, नैतिक रूपमा निन्दनीय तथा सामाजिक रूपमा अन्यायपूर्ण छन् भन्ने कुरामा पनि सहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजाति उनीहरूको अधिकार उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमको भेदभाववाट मुक्त हुनुपर्छ भन्ने कुरामा पुनःसहमति जनाउँदै, आदिवासी जनजाति अन्य कारणका अतिरिक्त उनीहरूको भूमि, क्षेत्र तथा

संसाधनहरूमाथि भएको उपनिवेशीकरण वा स्वामित्वहरणले गर्दा इतिहासदेखि नै अन्यायबाट पीडित रहेको र यसरी विशेषगरी आफ्नै आवश्यकता तथा रुचिअनुसार आफ्नो विकास गर्ने अधिकार उपभोग गर्नबाट उनीहरू वन्चित रहेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दै,

आदिवासीहरूको राजनीतिक, आर्थिक एवं सामाजिक संरचना तथा उनीहरूको संस्कृति, आध्यात्मिक परम्परा, इतिहास एवं दर्शन-विशेषगरी आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको उनीहरूको अधिकार-लाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई स्वीकार गर्दै,

राज्यहरूसँग भएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका आदिवासी जनजातिका अधिकारलाई सम्मान तथा प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने अत्यावश्यकतालाई पनि स्वीकार गर्दै,

आदिवासी जनजातिले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं साँस्कृतिक विकासका लागि तथा जहाँसुकै भए तापनि सबै किसिमका भेदभाव एवं दमनलाई अन्त्य गर्न आफूहरूलाई सङ्गठित पार्न थालेको कुरालाई स्वागत गर्दै,

आदिवासी जनजाति आफूहरूलाई प्रभाव पार्ने विकास तथा आफ्नो भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनमाथिको नियन्त्रणबाट आफ्ना व्यवस्था, संस्कृति र परम्पराहरूलाई कायम राख्न र सशक्त बनाउन तथा आफ्ना आकाङ्क्षा एवं आवश्यकता अनुरूप आफ्नो विकास प्रवर्द्धन गर्न सक्षम हुनेछन् भन्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

आदिवासीको ज्ञान, संस्कृति तथा परम्परागत प्रचलनहरूप्रतिको सम्मानबाट दिगो एवं समानुपातिक विकास तथा वातावरणको उपयुक्त व्यवस्थापनमा योगदान पुग्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै,

शान्ति, आर्थिक एवं सामाजिक प्रगति तथा विकास, विश्वका राष्ट्र तथा जनताहरूबीच समझदारी एवं मैत्रीपूर्ण सम्बन्धका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि तथा क्षेत्रहरूमा असैनिकीकरणले पुऱ्याउने योगदानमा जोड दिंदै,

बालअधिकार अनुरूप आफ्ना बालबालिकाको पालनपोषण, प्रशिक्षण, शिक्षा तथा कल्याणका लागि साभ्ना जिम्मेवारी वहन गर्नेसम्बन्धी आदिवासी परिवार तथा समुदायहरूको अधिकारलाई विशेषगरी स्वीकार गर्दै,

सन्धि, सम्झौता तथा राज्यहरू र आदिवासी जनजातिबीच भएका अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा घोषणा गरिएका अधिकारहरू कुनैकुनै अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय चासो, अभिरुचि, जिम्मेवारी तथा चरित्रको हुने कुरामाथि विचार पुऱ्याउँदै,

सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्था र तिनले प्रतिनिधित्व गर्ने सम्बन्ध आदिवासी तथा राज्यहरूबीचको सुदृढ साभ्नेदारीका आधार हुन् भन्ने कुरामाथि पनि विचार पुऱ्याउँदै,

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय बडापत्र, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धि¹ एवं भिएना घोषणापत्र र कार्ययोजनाले¹ सबै मानिसहरूले आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्रतापूर्वक निर्णय गर्ने र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विकासको स्वतन्त्र रूपमा खोजी गर्ने आत्मनिर्णयको अधिकारको मौलिक महत्त्वप्रति सहमति जनाउँछन् भन्ने कुरालाई मान्दै,

---

¹ हे. प्रस्ताव २२०० क (२१औं), परिशिष्ट । २क/सीओएनएफ । १५७/२४ (भाग १), पाठ ३ ।

अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुरूप अभ्यास गरिएका आत्मनिर्णय सम्बन्धी अधिकारवाट कुनै पनि मानिसलाई बन्चित गर्न यस घोषणापत्रको कुनै पनि कुरालाई प्रयोग गर्न सकिने छैन भन्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

यस घोषणापत्रमा आदिवासी जनजातिको अधिकारहरूलाई दिइएको मान्यताले न्याय, प्रजातन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, भेदभावहीनता तथा असल नियतसम्बन्धी सिद्धान्तहरूमा आधारित राज्य तथा आदिवासी जनजातिबीच विद्यमान सौहार्दपूर्ण तथा सहयोगी सम्बन्धलाई अभिवृद्धि गर्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

राज्यका सबै दायित्वहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेजहरू, विशेषगरी मानवअधिकारसम्बन्धी कानूनी दस्तावेज, अन्तर्गत आदिवासी जनजातिमा लागू हुने भएकाले तिनलाई सम्बन्धित मानिसहरूको परामर्श तथा सहयोगमा पालना गर्न तथा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न राज्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्दै,

आदिवासी जनजातिको अधिकारको प्रवर्द्धन तथा संरक्षणमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घले महत्वपूर्ण तथा अनवरत भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिँदै,

आदिवासी जनजातिको अधिकार तथा स्वतन्त्रतालाई मान्यता प्रदान, प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्नका लागि र यस क्षेत्रमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका सान्दर्भिक क्रियाकलापहरूको विकासका लागि यो घोषणापत्र थप महत्वपूर्ण कदम हो भन्ने कुरामा विश्वास गर्दै,

आदिवासी व्यक्तिहरू बिना कुनै भेदभाव अन्तर्राष्ट्रिय कानूनद्वारा मान्यता प्रदान गरिएका सम्पूर्ण मानवअधिकारहरूको बिनाभेदभाव हकदार छन् र

आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको अस्तित्व, कल्याण तथा मानिसका रूपमा पूर्ण विकसित हुनका लागि अपरिहार्य सामुहिक अधिकारहरू रहेको छ भन्ने कुरालाई स्वीकार गर्दै तथा त्यसप्रति पुनःसहमति जनाउँदै,

आदिवासी जनजातिको स्थिति क्षेत्रक्षेत्रमा तथा राष्ट्रराष्ट्रमा फरक रहेको र राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय विशेषता तथा विभिन्न ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक पृष्ठभूमिलाई ध्यानमा राखिनुपर्ने कुरालाई पनि स्वीकार गर्दै,

साभेदारी तथा आपसी सम्मानको भावना अनुरूप अनुशरण गर्नुपर्ने उपलब्धिको मापदण्डका रूपमा देहायको आदिवासी जनजातिको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रलाई संवेदनशीलताका साथ घोषणा गर्दछ:

धारा १

आदिवासी जनजातिसँग सामुहिक रूपमा वा व्यक्तिगत रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वडापत्र, मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र^२ तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनद्वारा स्वीकार गरिएअनुसारका सम्पूर्ण मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार रहेको छ ।

धारा २

आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरू अन्य सम्पूर्ण मानिस तथा व्यक्तिहरू जतिकै स्वतन्त्र र समान छन् र आफ्नो सम्पूर्ण अधिकार, विशेषगरी उनीहरूको मौलिक उत्पत्ति वा पहिचानमा आधारित अधिकारहरूको उपभोग गर्ने क्रममा कुनै पनि किसिमका भेदभावबाट मूक्त हुने अधिकार राख्दछन् ।

---

^२ प्रस्ताव २१७ क(२) ।

धारा ३

आदिवासी जनजातिसँग आत्मनिर्णयको अधिकार छ । त्यस अधिकारका कारण उनीहरू आफ्नो राजनीतिक स्थितिबारे स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्दछन् र आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासको खोजी गर्दछन् ।

धारा ४

आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आत्मनिर्णयसम्बन्धी अधिकार उपभोग गर्दा आफ्ना आन्तरिक तथा स्थानीय मामिलासँग सम्बन्धित कुराहरू एवं आफ्ना स्वायत्त कार्यहरूमा लगानी गर्ने उपाय र माध्यमहरूबारे स्वायत्त हुने वा स्वशासनको अधिकार छ ।

धारा ५

आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो पृथक् राजनीतिक, कानूनी, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थालाई कायम राख्ने तथा सबल बनाउने अधिकार छ भने उनीहरूले चाहेमा राज्यको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक क्रियाकलापमा पूर्णरूपमा सहभागी हुने अधिकार पनि छ ।

धारा ६

प्रत्येक आदिवासी व्यक्तिसँग राष्ट्रियताको अधिकार छ ।

धारा ७

१. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग बाँच्न पाउने, शारीरिक तथा मानसिक अखण्डता, स्वतन्त्रता तथा व्यक्तिको सुरक्षाको अधिकार छ ।

२. आदिवासी जनजातिसँग अन्य मानिसहरूसँग भएजस्तै पृथक मानिसका रूपमा स्वतन्त्रता, शान्ति तथा सुरक्षापूर्वक बाँच्ने सामूहिक अधिकार छ र उनीहरू जातिहत्या वा आफ्नो समुदायका बालबालिकालाई बलपूर्वक अर्को समुदायमा लैजानेलायतका कुनै पनि किसिमको हिंसामा पर्नुहुँदैन ।

धारा ८

१. आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूलाई बलपूर्वक विलयन नहुने वा उनीहरूको संस्कृतिको विनाश नहुने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले देहायका कुराहरू हुन नदिन तथा क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन्:

(क) पृथक् मानिसका रूपमा उनीहरूलाई आफ्नो अखण्डता वा आफ्नो साँस्कृतिक मूल्य वा जातीय पहिचानबाट वन्चित पार्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि कार्य;

(ख) आफ्नो भूमि, क्षेत्र वा संसाधनहरूमाथि उनीहरूको स्वामित्व हरण गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि कार्य;

(ग) उनीहरूका अधिकारमध्ये कुनै पनि अधिकार उल्लङ्घन गर्ने वा अवमूल्यन गर्ने उद्देश्य भएको वा त्यसमा प्रभाव पार्ने कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक गरिने सामुहिक वसाइँसराइ;

(घ) कुनै पनि स्वरूपको बलपूर्वक विलयन वा एकीकरणको कार्य;

(ङ) उनीहरूविरुद्ध लक्षित जातिगत वा जातीय भेदभाव प्रवर्द्धन गर्न वा भड्काउन तयार गरिएको कुनै पनि स्वरूपको प्रचारवाजी ।

धारा ९

आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूलाई सम्बन्धित सम्बद्ध समुदाय वा राष्ट्रको परम्परा तथा प्रचलनअनुसार कुनै पनि आदिवासी समुदाय वा राष्ट्रसँग आवद्ध हुने अधिकार छ । यस्तो अधिकार उपभोग गर्दा कुनै पनि किसिमको भेदभाव सिर्जना हुनुहुँदैन ।

धारा १०

आदिवासी जनजातिलाई उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रबाट बलपूर्वक हटाइने छैन । सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित मञ्जुरीबिना तथा न्यायिक एवं उचित क्षतिपूर्ति दिने सहमति र सम्भव भएमा फिर्ता हुने विकल्प नभई कुनै पुनर्स्थापना कार्य गरिने छैन ।

धारा ११

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो साँस्कृतिक परम्परा र प्रचलनहरू मात्रै तथा तिनलाई पुनःजीवन्त तुल्याउने अधिकार छ । यसमा पुरातात्विक तथा ऐतिहासिक स्थल, कलाकृति, नमूना, उत्सव, प्रविधि तथा दृश्य एवं प्रस्तुति कला र साहित्यजस्ता उनीहरूका संस्कृतिका पूर्व, वर्तमान तथा भावी स्वरूपलाई कायम राख्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार समेत पर्दछ ।

२. उनीहरूको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित स्वीकृतिबिना वा उनीहरूको कानून, परम्परा तथा प्रचलनहरूको उल्लङ्घन हुनेगरी लिइएका उनीहरूको साँस्कृतिक, बौद्धिक, धार्मिक तथा आध्यात्मिक सम्पत्तिहरूका सम्बन्धमा प्रभावकारी संयन्त्रहरू-आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा तयार गरिएको प्रत्यवस्थापना समेत-का माध्यमबाट राज्यहरूले त्रुटिपूर्ति उपलब्ध गराउनेछन् ।

धारा १२

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्ना आध्यात्मिक तथा धार्मिक परम्परा, प्रचलन र उत्सवहरू प्रदर्शन गर्ने, मात्रै, तिनको विकास गर्ने तथा सिकाउने अधिकार; आफ्ना धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्थलको सम्भार गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा ती स्थलहरूमा एकान्त पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार; आफ्ना परम्परागत वस्तुहरूको प्रयोग तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार; र आफ्ना मानव अवशेषहरू स्वदेश फर्काउन पाउने अधिकार छ ।

२. सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा तयार गरिएको स्वच्छ, पारदर्शी तथा प्रभावकारी संयन्त्रहरूका माध्यमबाट राज्यहरूले उनीहरूको स्वामित्वमा रहेका आनुष्ठानिक वस्तु तथा मानव अवशेषहरूमा आदिवासी जनजातिहरूको पहुँच प्राप्त गराउन र/वा ती वस्तु फिर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था खोज्नेछन् ।

धारा १३

१. आदिवासी जनजातिलाई उनीहरूको आफ्नो इतिहास, भाषा, मौखिक परम्परा, दर्शन, लेखन प्रणाली तथा साहित्यहरूलाई पुनर्जीवित गर्ने, प्रयोग गर्ने तथा भावी पुस्तालाई हस्तान्तरण गर्ने तथा समुदाय, स्थान र व्यक्तिहरूको आफ्नै नाम राख्ने र तिनलाई कायम राख्ने अधिकार छ ।

२. यो अधिकार संरक्षित भएको कुरा सुनिश्चित गर्नुका साथै आवश्यक भएमा भाषानुवाद वा अन्य कुनै उपयुक्त माध्यमको व्यवस्था गरेर आदिवासी जनजातिले राजनीतिक, कानूनी तथा प्रशासनिक कारवाही बुझ्न सक्नु र बुझेका होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि राज्यहरूले प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १४

१. आदिवासी जनजातिसँग पठनपाठनको आफ्नो सांस्कृतिक पद्धतिहरूसँग उपयुक्त हुनेगरी आफ्नै भाषामा शिक्षा उपलब्ध गराउने आफ्ना शिक्षण प्रणाली र संस्थाहरूको स्थापना तथा तिनमाथि नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।

२. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी बालबालिकासँग विना कुनै भेदभाव राज्यको शिक्षाको सम्पूर्ण तह तथा स्वरूपमा अधिकार छ ।

३. आदिवासी व्यक्तिहरू, विशेषगरी आफ्नो समुदायबाहिर जीवनयापन गर्दै आएको गायतका बालबालिकाका लागि सम्भव भएमा उनीहरूको आफ्नै संस्कृतिमा आफ्नै भाषामा प्रदान गरिएको शिक्षामा पहुँच उपलब्ध

गराउन राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १५

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो संस्कृति, परम्परा, इतिहास तथा आकाङ्क्षाहरूको सम्मान तथा विविधतासम्बन्धी अधिकार छ र यो शिक्षा तथा सार्वजनिक सूचनामा उपयुक्त रूपमा प्रतिबिम्बित हुनेछ ।

२. राज्यहरूले पूर्वाग्रहविरुद्ध सङ्घर्ष गर्न र भेदभाव उन्मूलन गर्न तथा आदिवासी जनजाति र समाजका अन्य सम्पूर्ण वर्गहरूबीच सहिष्णुता, समझदारी र सुसम्बन्ध प्रवर्द्धन गर्न सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा १६

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूका आफ्नै भाषामा आफ्नै सञ्चारमाध्यम स्थापना गर्ने र बिना कुनै भेदभाव सबै प्रकारका गैरआदिवासी सञ्चारमाध्यममा पहुँच प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले सरकारी सञ्चारमाध्यममा उचित मात्रामा आदिवासी सांस्कृतिक विविधता प्रतिबिम्बित होस् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । राज्यहरूले अभिव्यक्तिको पूर्ण स्वतन्त्रताको सुनिश्चितताप्रति कुनै पूर्वाग्रह नराखी आदिवासी सांस्कृतिक विविधतालाई पर्याप्त मात्रामा प्रतिबिम्बित गर्न निजी स्वामित्वमा रहेका सञ्चारमाध्यमलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

धारा १७

१. आदिवासी जनजाति तथा व्यक्तिहरूसँग लागू हुने अन्तर्राष्ट्रिय तथा

राष्ट्रिय श्रम कानून अन्तर्गत व्यवस्था गरिएका सम्पूर्ण अधिकारहरूको पूर्ण उपभोग गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले आदिवासी बालबालिकाको विशेष जोखिमको अवस्था र उनीहरूको सशक्तीकरणका लागि शिक्षाको महत्वलाई ध्यानमा राख्दै उनीहरूलाई आर्थिक शोषणबाट तथा जोखिमपूर्ण हुनसक्ने वा बालबालिकाको शिक्षामा दखल दिनसक्ने वा बालबालिकाको स्वास्थ्य वा शारीरिक, मानसिक, आध्यात्मिक, नैतिक वा सामाजिक विकासमा हानिकारक हुन सक्ने कुनै पनि कामबाट आदिवासीलाई संरक्षण गर्न आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा विशिष्ट उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

३. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग श्रम तथा अरू कुराका अतिरिक्त रोजगारी वा तलबसम्बन्धी कुनै पनि भेदभावकारी शर्तहरू आफूहरूमाथि लागू नहुने अधिकार छ ।

धारा १८

आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो अधिकारमाथि प्रभाव पार्ने विषयहरूको निर्णय प्रक्रियामा आफ्नै प्रक्रियाअनुरूप आफैले छानेका प्रतिनिधिमार्फत् सहभागी हुने एवं आफ्नै मौलिक निर्णय गर्ने संस्थाहरूलाई कायम राख्ने तथा सृजना गर्ने अधिकार छ ।

धारा १९

आदिवासी जनजातिलाई प्रभाव पार्ने कानूनी वा प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन वा कार्यान्वयन गर्नुपूर्व राज्यहरूले आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व र सूचित मञ्जुरी प्राप्त गर्न सम्बन्धित आदिवासी जनजातिका आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत् उनीहरूसँग असल नियतपूर्वक परामर्श र सहयोग गर्नेछन् ।

धारा २०

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक प्रणाली वा संस्थाहरू कायम राख्ने र तिनको विकास गर्ने, जीविकोपार्जन तथा विकासका आफ्नै माध्यमहरूको उपभोगका सन्दर्भमा सुरक्षित हुने र आफ्ना सम्पूर्ण परम्परागत एवं अन्य आर्थिक क्रियाकलापहरूमा स्वतन्त्रतापूर्वक संलग्न हुने अधिकार छ ।
२. जीविकोपार्जन तथा विकासका आफ्नै साधनहरूबाट वन्चित आदिवासी जनजाति उचित र स्वच्छ त्रुटिपूर्तिका हकदार छन् ।

धारा २१

१. आदिवासी जनजातिसँग शिक्षा, रोजगारी, व्यावसायिक प्रशिक्षण र पुनःप्रशिक्षण, आवास, सरसफाई, स्वास्थ्य तथा सामाजिक सुरक्षणका क्षेत्रलगायतमा आफ्नो आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा विना कुनै भेदभाव सुधार हुने अधिकार छ ।
२. राज्यहरूले उनीहरूको आर्थिक तथा सामाजिक अवस्थामा नियमित सुधार सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपाय र उपयुक्त भए विशेष उपाय अवलम्बन गर्नेछन् । आदिवासी जेष्ठ नागरिक, महिला, युवा, बालबालिका तथा अपाङ्गहरूको अधिकार तथा विशेष आवश्यकताहरूप्रति विशेष ध्यान दिइनेछ ।

धारा २२

१. यस घोषणापत्रको कार्यान्वयन गर्दा आदिवासी जेष्ठ नागरिक, महिला, युवा, बालबालिका तथा अपाङ्गका अधिकार तथा विशेष आवश्यकताहरूप्रति विशेष ध्यान दिइनेछ ।
२. आदिवासी महिला तथा बालबालिकाले पूर्ण संरक्षण उपभोग गरून् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् तथा सबै प्रकारका हिंसा र भेदभाव नहुने कुराको प्रत्याभूति गर्नेछन् ।

धारा २३

आदिवासी जनजातिसँग विकाससम्बन्धी आफ्नो अधिकार उपभोग गर्नका लागि प्राथमिकता तथा रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तय गर्ने अधिकार छ । विशेषगरी, आदिवासी जनजातिसँग स्वास्थ्य, आवास तथा आफूहरूलाई प्रभावित बनाइरहेका अन्य आर्थिक तथा सामाजिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा निर्धारण गर्न सक्रिय रूपमा सहभागी हुने र सम्भव भएसम्म उनीहरूका आफ्नै संस्थाहरूबाट त्यस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अधिकार छ ।

धारा २४

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्ना परम्परागत औषधि तथा औषधिजन्य वनस्पति, जनावर तथा खनिजहरूको संरक्षणलगायत स्वास्थ्यसम्बन्धी आफ्ना परम्परागत प्रचलनहरूलाई कायम राख्न पाउने अधिकार छ । आदिवासी व्यक्तिहरूसँग विना कुनै भेदभाव सम्पूर्ण सामाजिक तथा स्वास्थ्य सेवाहरूमा पहुँचको अधिकार पनि छ ।

२. आदिवासी व्यक्तिहरूसँग प्राप्त गर्न सकिने उत्कृष्ट शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यस्तर उपभोग गर्ने समान अधिकार छ । यस अधिकारको पूर्ण प्राप्तिका दिशामा प्रगति हासिल गर्ने दृष्टिकोणबाट राज्यहरूले आवश्यक कदम चाल्नेछन् ।

धारा २५

आदिवासी जनजातिसँग परम्परादेखि नै उनीहरूले आफ्नो स्वामित्वमा राखेका वा अन्य किसिमबाट कब्जा गरी प्रयोग गर्दै आएको भूमि, क्षेत्र, पानी र तटवर्तीय समुद्र तथा अन्य संसाधनसँगको उनीहरूको पृथक् आध्यात्मिक सम्बन्धलाई कायम राख्ने तथा सुदृढ पार्ने तथा यस सम्बन्धमा भावी पुस्ताप्रतिको आफ्नो उत्तरदायित्व बहन गर्ने अधिकार छ ।

धारा २६

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूले परम्परादेखि नै आफ्नो स्वामित्वमा राखेको, कब्जा गरेको वा अन्य किसिमबाट प्रयोग गर्दै आएको वा हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूमाथिको अधिकार छ ।
२. आदिवासी जनजातिसँग परम्परागत स्वामित्व वा अन्य परम्परागत कब्जा वा प्रयोगका कारण उनीहरूसँग रहेको तथा उनीहरूले अन्य किसिमबाट हासिल गरेको भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूको स्वामित्व पाउने, तिनको प्रयोग गर्ने, विकास गर्ने तथा नियन्त्रण गर्ने अधिकार छ ।
३. राज्यहरूले यी भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरूलाई कानूनी मान्यता तथा संरक्षण दिनेछन् । त्यस्तो मान्यता सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रचलन, परम्परा तथा भूमिस्वामित्व प्रथालाई ध्यानमा राख्दै प्रदान गरिनेछ ।

धारा २७

परम्परागत रूपमै स्वामित्वमा रहँदै आएका वा अन्य किसिमबाट कब्जा वा प्रयोग गरिँदै आएकासमेत आदिवासी जनजातिका भूमि, क्षेत्र र संसाधनहरूमा उनीहरूको अधिकारलाई मान्यता प्रदान गर्न र न्याय निरूपण गर्न राज्यहरूले सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा उनीहरूको कानून, परम्परा, प्रचलन र भूमिस्वामित्व प्रणालीलाई उचित मान्यता दिँदै एउटा स्वच्छ, स्वतन्त्र, निष्पक्ष, खुला र पारदर्शी प्रक्रिया अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्नेछन् । आदिवासी जनजातिसँग यस प्रक्रियामा सहभागी हुने अधिकार हुनेछ ।

धारा २८

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूले परम्परागत रूपमै स्वामित्व हासिल गरेका वा अन्य ढङ्गबाट कब्जामा राख्दै आएका वा प्रयोग गर्दै आएका भूमि, क्षेत्र तथा संसाधनहरू आफ्नो स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिविना अधिग्रहण गरिए, लिइए, कब्जा गरिए, प्रयोग गरिए वा नष्ट गरिएमा

प्रत्यवस्थापनालगायतका माध्यमबाट त्रुटिपूर्ति प्राप्त गर्ने वा सम्भव नभएमा उचित, स्वच्छ र न्यायोचित क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. सम्बन्धित मानिसहरूले स्वतन्त्रतापूर्वक सहमति जनाएको अवस्थामा बाहेक क्षतिपूर्ति समान गुणस्तर, आकार र कानूनी हैसियतको भूमि, क्षेत्र र संसाधनका रूपमा वा वित्तीय क्षतिपूर्तिका रूपमा वा अन्य उपयुक्त त्रुटिपूर्तिका रूपमा हुनेछ ।

धारा २९

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको वातावरण तथा भूमि वा क्षेत्र र संसाधनको उत्पादन क्षमताको संरक्षण तथा सुरक्षण गर्ने अधिकार छ । यस्ता संरक्षण तथा सुरक्षणका लागि राष्ट्रले विना कुनै भेदभाव आदिवासी जनजातिका लागि सहयोग कार्यक्रमहरू तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

२. आदिवासी जनजातिको स्वतन्त्र, पूर्व तथा सूचित सहमतिविना उनीहरूको भूमि वा क्षेत्रमा जोखिमयुक्त पदार्थहरूको भण्डारण वा विसर्जन गरिनेछैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न राज्यहरूले प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

३. त्यस्ता पदार्थहरूबाट प्रभावित भएका आदिवासी जनजातिद्वारा तयार तथा कार्यान्वयन गरिए जस्तै गरी आदिवासी जनजातिको स्वास्थ्यको अनुगमन गर्ने, सुस्वास्थ्य कायम राख्ने तथा पुनःस्वस्थ बनाउने कार्यक्रमहरू उचित रूपमा कार्यान्वयन होऊन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न पनि राज्यहरूले आवश्यकताअनुसार प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३०

१. सान्दर्भिक रूपमा सार्वजनिक हितका दृष्टिबाट उल्लेख्य खतरा नरहेसम्म वा सम्बन्धित आदिवासी जनजातिद्वारा स्वतन्त्रतापूर्वक सहमति दिइएको वा अनुरोध गरिएको अवस्थामा बाहेक आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्रमा सैनिक गतिविधि गरिनेछैन ।

२. सैनिक गतिविधिका लागि आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्र प्रयोग गर्नुपूर्व राज्यहरूले उपयुक्त प्रक्रियाका माध्यमबाट र विशेष रूपमा प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत् सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँग प्रभावकारी परामर्श गर्नेछन्।

धारा ३१

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो साँस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत साँस्कृतिक अभिव्यक्ति एवं आफ्नो विज्ञान, प्रविधि तथा संस्कृतिका अतिरिक्त मानव तथा आनुवंशिक संसाधन, वीउविजन, औषधि, जीवजन्तु एवं वानस्पतिक सम्पदासम्बन्धी ज्ञान, लोक परम्परा, साहित्य, नमूना, खेलकूद एवं परम्परागत खेल तथा दृश्य एवं प्रस्तुति कलाहरूलाई कायम राख्ने, नियन्त्रण गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार छ। उनीहरूसँग यस्ता साँस्कृतिक सम्पदा, परम्परागत ज्ञान तथा परम्परागत साँस्कृतिक अभिव्यक्तिहरूमाथि आफ्नो बौद्धिक सम्पत्ति कायम राख्ने, नियन्त्रण गर्ने, संरक्षण गर्ने तथा विकास गर्ने अधिकार पनि छ।
२. यी अधिकारहरूको उपभोगलाई मान्यता प्रदान गर्न तथा संरक्षण गर्न आदिवासी जनजातिसँगको सहकार्यमा राज्यहरूले प्रभावकारी कदमहरू चाल्नेछन्।

धारा ३२

१. आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधनहरूको विकास वा प्रयोगका लागि प्राथमिकता र रणनीतिहरू निर्धारण गर्ने तथा तयार गर्ने अधिकार छ।
२. आदिवासी जनजातिको भूमि वा क्षेत्र वा अन्य संसाधन-विशेषगरी खनिज, जल वा अन्य संसाधनको विकास, उपयोग वा शोषणसँग सम्बन्धितलाई प्रभावित पार्ने कुनै आयोजना स्वीकृत गर्नुपूर्व राज्यहरूले आदिवासी

जनजातिको स्वतन्त्र तथा सूचित सहमति प्राप्त गर्नका लागि उनीहरूको आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूका माध्यमबाट सम्बन्धित आदिवासी जनजातिसँग असल नियतपूर्वक परामर्श तथा सहयोग गर्नेछन् ।

३. राज्यहरूले त्यस्ता कुनै पनि क्रियाकलापका लागि उचित तथा न्यायपूर्ण क्षतिपूर्तिका लागि प्रभावकारी संयन्त्र उपलब्ध गराउनेछन् र नकारात्मक वातावरणीय, आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक वा आध्यात्मिक प्रभाव न्यूनीकरणका लागि उपाय अवलम्बन गरिनेछ ।

धारा ३३

१. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नो प्रचलन तथा परम्परा अनुरूप आफ्नै मौलिक पहिचान वा सदस्यतासम्बन्धमा निर्णय गर्ने अधिकार छ । आदिवासी जनजाति बसोवास गर्दै आएका राज्यको नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने आदिवासी व्यक्तिहरूको अधिकारलाई यसले हनन गर्नेछैन ।

२. आदिवासी जनजातिसँग उनीहरूको आफ्नै प्रक्रिया अनुरूप आफ्ना संस्थाहरूको संरचनात्मक स्वरूप निर्धारण गर्ने तथा सदस्यता छनोट गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३४

आदिवासी जनजातिसँग अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरू अनुरूप आफ्ना संस्थागत संरचना र आफ्ना पृथक् प्रचलनहरू, आध्यात्मिकता, परम्परा, प्रक्रिया, प्रचलन र अस्तित्वमा रहेको अवस्थामा न्यायिक प्रणाली र प्रचलनहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, विकास गर्ने तथा कायम राख्ने अधिकार छ ।

धारा ३५

आदिवासी जनजातिसँग आफ्नो समुदायप्रति व्यक्तिहरूको जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने अधिकार छ ।

धारा ३६

१. आदिवासी जनजाति, विशेषगरी अन्तर्राष्ट्रिय सीमावाट विभाजित भएकाहरूसँग उनीहरूका आफ्नै सदस्य एवं सीमापारिका अन्य मानिसहरूसँग आध्यात्मिक, साँस्कृतिक, राजनीतिक, आर्थिक तथा सामाजिक उद्देश्यका क्रियाकलापलगायतमा सम्पर्क, सम्बन्ध र सहयोग कायम गर्ने र अभिवृद्धि गर्ने अधिकार छ ।

२. राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा यस अभ्यासलाई सहज बनाउन तथा यस अधिकारको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३७

१. आदिवासी जनजातिसँग राज्य वा तिनका उत्तराधिकारीहरूसँग गरिएका सन्धि, सम्झौता तथा अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूको मान्यता दिने, पालना गर्ने तथा कार्यान्वयन गर्नेसम्बन्धी अधिकारका साथै त्यस्ता सन्धि, सम्झौता एवं अन्य उपयोगी व्यवस्थाका लागि राज्यबाट सम्मान तथा आदर प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

२. यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई सन्धि, सम्झौता एवं अन्य रचनात्मक व्यवस्थाहरूमा समावेश गरिएका आदिवासी जनजातिका अधिकारहरू न्यून गर्ने वा निर्मूल गर्ने भनी व्याख्या गरिनेछैन ।

धारा ३८

राज्यहरूले आदिवासी जनजातिसँगको परामर्श तथा सहयोगमा यो घोषणापत्रका उद्देश्य हासिल गर्नका लागि कानूनीलगायतका उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

धारा ३९

आदिवासी जनजातिसँग यस घोषणापत्रमा समावेश गरिएका अधिकारहरूको उपभोगका लागि राज्यबाट तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमार्फत् आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्ने अधिकार छ ।

धारा ४०

आदिवासी जनजातिसँग राज्य वा अन्य पक्षहरूसँगका द्वन्द्व एवं विवादको समाधानका लागि उचित एवं निष्पक्ष प्रक्रियाका माध्यमबाट शीघ्र निर्णयमा पुग्ने एवं आफ्नो सामुहिक एवं व्यक्तिगत अधिकारहरूको सम्पूर्ण उल्लङ्घनका लागि प्रभावकारी न्यायिक उपचार प्राप्त गर्ने अधिकार छ । त्यस्तो निर्णयले सम्बन्धित आदिवासी जनजातिको प्रचलन, परम्परा, नियम एवं कानूनी प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारमाथि उचित विचार पुऱ्याउनेछ ।

धारा ४१

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणालीका अङ्ग एवं विशिष्टीकृत निकायहरू तथा अन्य अन्तरसरकारी सङ्गठनहरूले वित्तीय सहयोग तथा प्राविधिक सहयोगको परिचालनलगायत अन्य माध्यमबाट यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि योगदान गर्नेछन् । आदिवासी जनजातिलाई प्रभावित बनाइरहेका मुद्दाहरूमा उनीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने उपाय तथा माध्यमहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

धारा ४२

संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, आदिवासी मुद्दाहरूसम्बन्धी स्थायी मञ्चलगायतका यसका अङ्गहरू र राष्ट्रिय स्तरका समेत यसका विशिष्टीकृत निकाय तथा राज्यहरूले यस घोषणापत्रका प्रावधानहरूप्रतिको सम्मान र पूर्ण कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन तथा घोषणापत्रको प्रभावकारिताको अनुगमन गर्नेछन् ।

धारा ४३

यहाँ पहिचान गरिएका अधिकारहरूले विश्वका आदिवासी जनजातिको जीवन, प्रतिष्ठा तथा कल्याणका लागि न्यूनतम मापदण्ड स्थापित गरेका छन् ।

धारा ४४

यहाँ पहिचान गरिएका सम्पूर्ण अधिकार तथा स्वतन्त्रता आदिवासी महिला तथा पुरुष प्रत्येकका लागि समान रूपमा प्रत्याभूत गरिएको छ ।

धारा ४५

यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई आदिवासी जनजातिले अहिले उपभोग गरिरहेका वा भविष्यमा प्राप्त गर्ने अधिकारहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने वा निर्मूल गर्ने अर्थमा लिइने छैन ।

धारा ४६

१. कुनै राज्य, जनता, समूह वा व्यक्तिसँग संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय वडापत्र विपरीत कुनै क्रियाकलापमा संलग्न हुन वा कुनै कार्य गर्न अधिकार हुने अर्थ लाग्ने गरी वा सार्वभौम तथा स्वतन्त्र राज्यको क्षेत्रीय अखण्डता वा राजनीतिक एकाइलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा खण्डित पार्ने वा कमजोर पार्ने कुनै कार्य गर्न अनुमति दिने वा प्रोत्साहित गर्ने अर्थ लाग्ने गरी यस घोषणापत्रका कुनै पनि कुरालाई व्याख्या गर्न सकिनेछैन ।

२. प्रस्तुत घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरू उपभोग गर्दा सबैको मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताको सम्मान गरिनेछ । यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको उपभोग गर्दा कानूनद्वारा निर्धारण गरिएका तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी दायित्व अनुरूपका सीमाभित्र मात्र रहनुपर्नेछ । यस्ता कुनै पनि सीमाहरू गैरभेदभावकारी हुनुका साथै अरूका अधिकार एवं स्वतन्त्रताहरूको उचित पहिचान तथा

सम्मान सुनिश्चित गर्ने एवं प्रजातान्त्रिक समाजको उचित तथा सर्वाधिक वाध्यात्मक आवश्यकताहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका लागि एकदम आवश्यक हुनेछन् ।

३. यस घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरूको व्याख्या न्याय, प्रजातन्त्र, मानवअधिकारप्रतिको सम्मान, समानता, भेदभावहीनता, सुशासन तथा असल नियतका सिद्धान्तहरू अनुरूप गरिनेछ ।

आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ (आइ.एल.ओ. महासन्धि नं. १६९)

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासम्मेलनले,

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयको संचालक निकायबाट जेनेभामा बोलाइएको
२७ जुन १९८९मा आफ्नो ७६औं अधिवेशन सम्पन्न गरेको,

आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धि तथा सिफारिश, १९५७मा समाविष्ट
अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई उल्लेख गर्दै,

मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, आर्थिक, सामाजिक तथा
साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक
अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र भेदभाव निवारण सम्बन्धी थुप्रै
अन्तर्राष्ट्रिय लिखतका व्यवस्थाहरूलाई स्मरण गर्दै,

सन् १९५७ देखि अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको क्षेत्रमा भएका विकासहरू तथा
विश्वका सबै क्षेत्रहरूमा आदिवासी जनजातिका अवस्थाका सम्बन्धमा
भएका विकासहरूले यस विषयमा पहिलेका मापदण्डहरूको समिकरणमूलक
अभिमुखीकरण हटाउने उद्देश्यले नयाँ अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू स्वीकार
गर्न उपयुक्त भएको कुरा विचार गर्दै,

आफ्नो बसोवास रहेका राज्यहरूको संरचनाभित्र आफ्ना संस्थाहरू,
जीवनपद्धति तथा आर्थिक विकासमाथि नियन्त्रण गर्न पाउने, आफ्ना
पहिचान, भाषा र धर्म कायम राख्ने र विकास गर्ने यी जातिहरूको
आकांक्षालाई मान्यता दिदै,

विश्वका कैयन भागहरूमा यी जातिहरू आफ्नो बसोवास रहेको राज्यभित्र अन्य जनताहरू सरह आफ्ना मौलिक मानव अधिकारहरू उपभोग गर्न असमर्थ रहेको र उनीहरूका कानून, मूल्य, परम्परा र दृष्टिकोणहरू प्रायः हराउँदै गएको कुरा उल्लेख गर्दै,

साँस्कृतिक विविधतामा तथा मानव जातिको सामाजिक तथा पर्यावरणीय सामन्जस्यता तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र समझदारीमा आदिवासी जनजातिले पुऱ्याएको विशिष्ट योगदानतर्फ ध्यानाकर्षण गर्दै,

संयुक्त राष्ट्र संघ, संयुक्त राष्ट्रसंघीय खाद्य तथा कृषि संगठन, संयुक्त राष्ट्रसंघीय शैक्षिक, वैज्ञानिक तथा साँस्कृतिक संगठन र विश्व स्वास्थ्य संगठन एवं अन्तर अमेरिकी इण्डियन इन्स्टिच्युटवाट उपयुक्त तह र सम्बन्धित क्षेत्रमा प्राप्त सहयोगमा देहायका व्यवस्थाहरू तर्जुमा गरिएको र यी व्यवस्थाहरूको प्रयोग प्रवर्द्धन र सुनिश्चित गर्न यस्तो सहयोग जारी राख्न प्रस्ताव गरिएको कुरा उल्लेख गर्दै,

यस अधिवेशनको चौथो कार्यसूचीको रूपमा रहेको आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धि, १९५७ (संख्या १०७) को आंशिक संशोधन सम्बन्धी केही प्रस्तावहरू ग्रहण गर्ने निर्णय गर्दै, तथा

यी प्रस्तावहरूले आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धि, १९५७ लाई संशोधन गरी एउटा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको रूप लिनै कुराको निर्णय गर्दै,

आज एक हजार नौ सय उनानब्बे सालको जुन महिनाको सत्ताइसौं तारिखका दिन आदिवासी जनजाति सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ भनिने देहायको महासन्धिलाई पारित गरेको छ ।

भाग १ सामान्य नीति

धारा १

१. यो महासन्धि देहायका जनजाति तथा जनताहरूको हकमा लागू हुनेछ,

(क) सामाजिक, साँस्कृतिक र आर्थिक अवस्थाहरूले राष्ट्रिय समुदायका अन्य समूहहरूबाट फरक रहेका, जसको अवस्था आफ्नै परम्परा वा प्रथा वा विशेष कानून वा नियमहरूको कारणबाट पूर्ण वा आंशिक रूपमा नियमित हुने हैसियत भएका स्वतन्त्र मुलुकका आदिवासी जनजातिहरू ।

(ख) विजय गरिएका वा औपनिवेशीकरणका वर्तमान राज्य सीमानाको स्थापना हुँदाका वखत कुनै मुलुक वा सो मुलुक रहेको कुनै भौगोलिक क्षेत्रमा बसोवास गरेका वासिन्दाहरूको वंश भएको कारणले आदिवासी मानिने र आफ्नो कानूनी हैसियत जस्तोसुकै भए तापनि आफ्नो केही वा सबै सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक र राजनीतिक संस्थाहरू कायम राख्ने स्वतन्त्र मुलुकका जनताहरू ।

२. आदिवासी जनजातिको रूपमा स्व-पहिचान यस महासन्धिको व्यवस्थाहरू लागू हुने समूहहरूको निर्धारण गर्नका लागि एउटा मौलिक मापदण्ड मानिनेछ ।

३. यस महासन्धिमा प्रयुक्त जनता शब्दलाई अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत सो शब्दले जनाउन सक्ने अधिकारहरूका सम्बन्धमा कुनै पनि प्रभाव पार्ने गरी व्याख्या गरिने छैन ।

धारा २

१. सम्बन्धित जनताको सहभागितामा ती जनताको अधिकार संरक्षण गर्न र निजहरूको अखण्डताको सम्मानलाई प्रत्याभूत गर्न समन्वित र प्रणालीबद्ध कार्यको विकास गर्ने जिम्मेवारी सरकारहरूको हुनेछ ।

२. यस्तो कार्यमा देहायका उपायहरू समेत समावेश हुनेछन्

(क) राष्ट्रिय कानून तथा नियमहरूले मुलुकको जनसंख्याका अन्य सदस्यहरूलाई प्रदान गरेको अधिकार तथा अवसरहरूबाट यी जनताका सदस्यहरूले समान रूपमा फाइदा लिएको सुनिश्चित गर्ने,

(ख) यी जनताको सामाजिक तथा साँस्कृतिक पहिचान, परम्परा तथा प्रथा र संस्थाहरूप्रतिको सम्मान राख्दै निजहरूका सामाजिक, आर्थिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन गर्ने,

(ग) यी जनताहरूको आकाँक्षा तथा जीवन पद्धतिसँग अनुकूल हुने गरी आदिवासी तथा राष्ट्रिय समुदायका अन्य सदस्यहरूबीच मौजुदा सामाजिक, आर्थिक खाडलहरू उन्मूलन गर्न सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूलाई सहयोग गर्ने ।

धारा ३

१. आदिवासी जनजातिहरूले मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताका सबै उपायहरू निर्बाध रूपमा वा कुनै भेदभाव विना उपभोग गर्नेछन् । यस महासन्धिको व्यवस्थाहरू यी जनताका पुरुष तथा महिला सदस्यहरूका हकमा विना कुनै भेदभाव लागू हुनेछन् ।

२. यस महासन्धिमा उल्लिखित अधिकारहरूलगायत सम्बन्धित जनताका मानव अधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उल्लङ्घन गर्ने कुनै किसिमको बल वा शक्ति प्रयोग गरिने छैन ।

धारा ४

१. सम्बन्धित जनताका संस्थाहरू, सम्पत्ति, श्रम, संस्कृति र वातावरण तथा व्यक्तिहरूको सुरक्षाको लागि उपयुक्ततानुसार विशेष उपायहरू पारित गरिनेछन् ।

२. यस्ता विशेष उपायहरू सम्बन्धित जनताका स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त भएका इच्छाहरू विपरित हुने छैनन् ।

३. यस्ता विशेष उपायहरूले नागरिकका साधारण अधिकारहरूको भेदभावरहित उपभोगमा कुनै पनि किसिमले प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैनन् ।

धारा ५

यस महासन्धिको व्यवस्थाहरू लागू गर्दा,

(क) यस्ता जनताका सामाजिक, साँस्कृतिक, धार्मिक तथा आध्यात्मिक मूल्य तथा प्रचलनहरूलाई मान्यता दिई संरक्षण गरिने छ, र निजहरूले समूहगत तथा व्यक्तिगत रूपमा भेल्लु परेका समस्याहरूको प्रकृतिलाई समुचित ध्यान दिइनेछ ।

(ख) यस्ता जनताका मूल्य, अभ्यास तथा संस्थाहरूको अखण्डतालाई सम्मान गरिनेछ ।

(ग) प्रभावित जनताको सहभागिता र सहयोगमा, यस्ता जनताले जीवन तथा कामका नयाँ अवस्थाहरूको सम्बन्धमा अनुभव गरेका कठिनाईहरू न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्य भएका नीतिहरू ग्रहण गरिनेछ ।

धारा ६

१. यस महासन्धिको अवस्थाहरू लागू गर्दा, सरकारले देहाय बमोजिम गर्नेछन्

(क) यी जनतालाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्नसक्ने कानूनी वा प्रशासनिक कामहरूका सम्बन्धमा विचार गर्दा उपयुक्त कार्यविधिहरू र खासगरी निजहरूका प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूमार्फत सम्बन्धित जनतासँग परामर्श गर्ने,

(ख) निजहरूसँग सरोकार राख्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूको लागि जिम्मेवार निर्वाचित संस्था तथा प्रशासनिक र अन्य निकायहरूमा निर्णय गर्ने सम्पूर्ण तहहरूमा जनसंख्याका अन्य तहहरू जुन हदसम्म सहभागी भएका छन् कम्तीमा सोही हदमा यी जनताहरू स्वतन्त्र ढङ्गले सहभागी हुनसक्ने माध्यम स्थापित गर्ने,

(ग) यी जनताका आफ्नै संस्था तथा पहलहरूको पूर्ण विकासका लागि माध्यम खडा गर्ने तथा उपयुक्त भएको अवस्थामा यस प्रयोजनका लागि आवश्यक स्रोतहरू उपलब्ध गराउने ।

२. यस महासन्धिको कार्यान्वयन गर्दा गरिने परामर्श असल नियतले र परिस्थिति अनुकूल हुनेगरी प्रस्तावित उपायहरूका सम्बन्धमा सहमति वा सम्झौता हासिल गर्ने उद्देश्यले गरिनेछ ।

धारा ७

१. सम्बन्धित जनताहरूलाई आफ्नो जीवन, आस्था, संस्था तथा आध्यात्मिक कल्याण तथा निजहरूले ओगटेको वा अन्य किसिमले प्रयोग गरेको भूमिमा प्रभाव पार्ने विकासको प्रक्रियाका लागि आफ्नो प्राथमिकता निर्धारण गर्ने तथा सम्भव भएको हदसम्म आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकास उपर नियन्त्रण कायम राख्ने अधिकार हुनेछ । यसका अतिरिक्त निजहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव पार्नसक्ने राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय विकासका योजना र कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कनमा निजहरू सहभागी हुनेछन् ।

२. प्रभावित जनताको सहभागिता र सहयोगमा निजहरूको जीवन र कार्य अवस्था तथा स्वास्थ्य र शिक्षाको तहमा सुधार ल्याउने विषय, निजहरू वसोवास गर्ने क्षेत्रहरूको समग्र आर्थिक विकास गर्ने योजनाहरूमा प्राथमिकता प्राप्त विषय हुनेछ। यस्ता क्षेत्रहरूको विकासका लागि तय गरिने विशेष आयोजनाहरू समेत यस्तो सुधार प्रवर्द्धन गर्ने किसिमले तय गरिनेछ।

३. सरकारहरूले उपयुक्त भएको अवस्थामा सम्बन्धित जनताको सहयोगमा योजनाबद्ध विकासका काम कारवाहीहरूबाट निजमा पर्ने सामाजिक, आध्यात्मिक, साँस्कृतिक र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न अध्ययनहरू संचालन गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन्। त्यस्ता अध्ययनका निष्कर्षहरूलाई कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि मुख्य आधारको रूपमा लिइनेछ।

४. सरकारहरूले, सम्बन्धित जनताहरूको सहयोगमा, निजहरू वसोवास गर्ने भू-क्षेत्रहरूको वातावरण संरक्षण र वचावट गर्ने उपायहरू अपनाउनेछन्।

धारा ८

१. सम्बन्धित जनताहरूको हकमा राष्ट्रिय कानून र नियमहरू लागू गर्दा निजहरूको परम्परा वा परम्परागत कानूनहरूलाई समुचित ध्यान दिइनेछ।

२. राष्ट्रिय कानून प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा मान्यता प्राप्त मानव अधिकारबाट परिभाषित भएका मौलिक अधिकारसँग नबाभिएको अवस्थामा यी जनताहरूलाई आफ्नो परम्परा तथा संस्थाहरू कायम राख्ने अधिकार हुनेछ। यो सिद्धान्त लागू गर्दा उत्पन्न हुनसक्ने विवाद समाधान गर्न आवश्यक भएको अवस्थामा, कार्यविधिहरू स्थापित गरिनेछन्।

३. यस धाराका प्रकरण १ र २ कार्यान्वयन भएको कारणले यी जनताका सदस्यहरूलाई सम्पूर्ण नागरिकहरूलाई प्रदान गरिएका अधिकारहरूको प्रयोग गर्न तथा तदनुसरूपका कर्तव्यहरू पालना गर्नबाट रोक लगाउने छैन।

धारा ९

१. राष्ट्रिय कानून प्रणाली तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकारसँग अनुकूल भएको हदसम्म सम्बन्धित जनताहरूबाट आफ्ना सदस्यहरूले गरेको कसूरलाई नियमित गर्ने सम्बन्धमा परम्परागत रुपमा अभ्यास हुँदै आएका विधिहरूको सम्मान गरिने छ ।

२. दण्ड सजायका व्यवस्था सम्बन्धी यी जनताका परम्पराहरूलाई त्यस्ता मुद्दाहरू हेर्ने अधिकारी तथा अदालतहरूले ध्यान दिनेछन् ।

धारा १०

१. यी जनताका सदस्यहरू उपर सामान्य कानूनले व्यवस्था गरेको दण्ड सजाय लागू गर्दा निजहरूको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विशिष्टताहरूलाई ध्यान दिइनेछ ।

२. कारागारमा बन्द गर्ने बाहेकका दण्ड सजायका विधिहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

धारा ११

कानूनले सम्पूर्ण नागरिकहरूको हकमा लागू हुनेगरी तोकेको अवस्थामा बाहेक, पारिश्रमिक भुक्तानी गरी वा नगरी सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूबाट अनिवार्य रुपमा कुनै पनि किसिमले वैयक्तिक सेवा लिने कार्यलाई कानूनद्वारा निषेधित र दण्डनीय मानिनेछ ।

धारा १२

सम्बन्धित जनताको अधिकारहरूको दुरुपयोग भएको विरुद्धमा यस्ता अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि निजहरूले व्यक्तिगत रुपमा वा आफ्ना प्रतिनिधिमूलक निकायहरूमार्फत कानूनी कारवाही

चलाउन सक्नेगरी निजको अधिकार सुरक्षित गरिनेछ। यी जनताका सदस्यहरूले आवश्यक भएको अवस्थामा अनुवादको माध्यमबाट वा अन्य प्रभावकारी माध्यमबाट निजहरूले कानूनी कारवाही बुझ्न सकेको र निजहरूलाई बुझ्न सकिएको कुरा सुनिश्चित गर्ने उपायहरू अपनाइनेछन्।

भाग २

भूमि

धारा १३

१. महासन्धिको यस भागका व्यवस्थाहरू लागू गर्दा सरकारले सम्बन्धित जनताका संस्कृति र आध्यात्मिक मूल्यहरूको लागि अवस्थानुसार निजहरूले ओगटेका वा अन्य कुनै पनि किसिमले प्रयोग गरेका भूमि वा भू-क्षेत्र वा दुवैसँग निजहरूको सम्बन्धको र खासगरी यस सम्बन्धको सामूहिक पक्षको विशेष महत्त्वलाई सम्मान गर्नेछन्।

२. धारा १५ र १६मा प्रयुक्त भूमि भनिने शब्दले सम्बन्धित जनताले ओगटेका वा अन्य किसिमले प्रयोग गरेका क्षेत्रहरूको समग्र पर्यावरणलाई समेट्ने भू-क्षेत्रको अवधारणा समेतलाई जनाउनेछ।

धारा १४

१. सम्बन्धित जनताले परम्परागत रूपमा ओगट्दै आएको भूमिमा निहीत निजहरूको स्वामित्व र भोगाधिकारलाई मान्यता दिइनेछ। यसका अतिरिक्त, सम्बन्धित जनताहरूले एकलौटी रूपमा नओगटेका तर जीविकोपार्जन र परम्परागत गतिविधिको लागि परम्परागत रूपमा पहुँच प्राप्त गरेका भूमि प्रयोग गर्ने निजहरूको अधिकारको रक्षा गर्नको लागि उपयुक्त अवस्थाहरूमा उपायहरू अपनाइने छन्। यस सम्बन्धमा फिरन्ते जनता र घुमन्ते किसानहरूको अवस्था उपर विशेष ध्यान दिइनेछ।

२. सरकारहरूले सम्बन्धित जनताहरूले परम्परागत रूपमा ओगटेको भूमि पहिचान गर्न तथा निजहरूको स्वामित्व र भोगाधिकारको प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्याभूति दिन आवश्यक कदमहरू चालेछन् ।

३. सम्बन्धित जनताहरूले गरेका भूमिसम्बन्धी दावीहरू समाधान गर्न राष्ट्रिय कानून प्रणालीमा पर्याप्त कार्यविधिहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।

धारा १५

१. सम्बन्धित जनताका भूमिसम्बन्धी प्राकृतिक स्रोतहरूको अधिकारलाई विशेष रूपमा सुरक्षित गरिनेछ । यस्ता अधिकारहरूमा यस्ता स्रोतहरूको उपयोग, व्यवस्थापन र संरक्षणमा सहभागी हुने यी जनताको अधिकारसमेत समावेश छ ।

२. खनिज पदार्थ वा अन्य भूमिगत स्रोतहरूको स्वामित्व वा भूमिसम्बन्धी अन्य स्रोतहरूको अधिकार राज्यमा निहित रहने अवस्थामा राज्यले यस्ता जनताका भूमिसम्बन्धी यस्ता स्रोतहरूको अन्वेषण वा उपयोगका लागि कुनै पनि कार्यक्रम संचालन गर्दा वा संचालन गर्ने अनुमति दिनु पूर्व निजहरूको हितमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने वा नपर्ने वा पर्ने भए कुन हदसम्म प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्ने हो सो कुरा निर्धारण गर्ने उद्देश्यले यी जनताहरूसँग परामर्श गर्ने कार्यविधिहरू स्थापित गर्ने वा कायम राख्नेछ । सम्बन्धित जनताहरू सम्भव भएसम्म यस्ता काम कारवाहीबाट हुने लाभमा सहभागी हुनेछन् र यस्ता काम कारवाहीको कारणबाट आफूलाई कुनै हानी, नोक्सानी हुन गएमा निजहरूले सो वापत मुनासिव क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्नेछन् ।

धारा १६

१. यस धाराका देहायका प्रकरणको अधीनमा रही, सम्बन्धित जनताहरूले ओगटेको भूमिबाट निजहरूलाई हटाइने छैन ।

२. अपवादजनक उपायका रूपमा यस्ता जनताहरूको ठाउँसारी आवश्यक देखिएको अवस्थामा निजहरूको स्वतन्त्र र जानकारी सहितको सहमति लिएर मात्र यस्तो ठाउँसारी गरिनेछ। निजहरूको सहमति प्राप्त गर्न नसकिने भएमा सम्बन्धित जनताको प्रभावकारी प्रतिनिधित्वको लागि मौका दिनुपर्ने व्यवस्था तथा उपयुक्त भएमा सार्वजनिक जाँचबुझ गर्नेसमेत व्यवस्था गर्ने राष्ट्रिय कानून र नियमहरूबाट स्थापित उपयुक्त कार्यविधिहरू अवलम्बन गरेर मात्रै त्यस्तो ठाउँसारी गरिने छ।

३. जहाँ जहिले सम्भव हुन्छ, यी जनताहरूलाई ठाउँसारी गर्नुपर्ने कारणहरू समाप्त हुनेवित्तकै निजहरूको परम्परागत भूमिमा फर्कन पाउने अधिकार हुनेछ।

४. त्यसरी फर्कन सम्भव नभएको अवस्थामा सम्झौतामा निर्धारण भए बमोजिम वा यस्तो सम्झौता नभएको अवस्थामा उपयुक्त कार्यविधि अनुसार, यी जनताहरूलाई सम्पूर्ण सम्भावित अवस्थाहरूमा निजहरूको वर्तमान आवश्यकता र भावी विकासको लागि व्यवस्था गर्न उपयुक्त र कम्तीमा निजहरूले पहिले ओगटेको भूमिको गुणस्तर र कानूनी हैसियत सरहको भूमि उपलब्ध गराइनेछ। सम्बन्धित जनताहरूले मौद्रिक वा जिन्सी क्षतिपूर्तिलाई प्राथमिकता दिएकोमा निजहरूलाई उपयुक्त जमानतमा त्यसरी क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइनेछ।

५. यसरी ठाउँसारी भएका जनताहरूलाई त्यसबाट हुनजाने कुनै पनि हानी वा नोक्सानी वापत पूर्ण रूपमा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइनेछ।

धारा १७

१. सम्बन्धित जनताहरूले निजहरूका सदस्यहरूलाई भूमिसम्बन्धी अधिकार हस्तान्तरण गर्न स्थापित गरेका कार्यविधिहरूलाई सम्मान गरिनेछ।

२. आफ्नो समुदाय बाहिर निजहरूको भूमि विक्री गर्ने वा अन्य तरिकाले हकहस्तान्तरण गर्ने निजहरूको सक्षमताका सम्बन्धमा विचार गर्दा सम्बन्धित जनताहरूसँग परामर्श गरिनेछ ।

३. यी जनताहरूको भूमिको स्वामित्व, भोगचलन वा उपयोग प्राप्त गर्न निजहरूसँग असम्बन्धित व्यक्तिलाई यी जनताहरूको परम्परा वा निजहरूको सदस्यले कानून नबुझेको कारणबाट पाउने फाइदा लिनबाट रोक लगाइनेछ ।

धारा १८

सम्बन्धित जनताहरूको भूमिको अनधिकृत अतिक्रमण वा भोग गरे वापत कानूनद्वारा पर्याप्त दण्ड सजायको व्यवस्था गरिनेछ, र यस्ता कसूरहरू रोक्न सरकारहरूले उपायहरू अपनाउने छन् ।

धारा १९

राष्ट्रिय कृषि कार्यक्रमहरूले देहायका विषयहरूका सम्बन्धमा जनसंख्याको अन्य क्षेत्रहरूलाई प्रदान गरिएको व्यवहार सरहको समान व्यवहार सम्बन्धित जनताहरूलाई प्रदान गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछन् ।

(क) आफ्नो सामान्य जीवनयापनका लागि अत्यावश्यक कुराहरूको वा निजहरूको संख्यामा हुने सम्भाव्य वृद्धिको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक क्षेत्र नभएको अवस्थामा यी जनताहरूलाई अधिकतम भूमि हुने व्यवस्था,

(ख) यी जनताहरूको भोगचलनमा रहेको भूमिको विकास प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक साधनहरूको व्यवस्था ।

भाग ३

भर्ना तथा रोजगारीका अवस्थाहरू

धारा २०

१. राष्ट्रिय कानून र नियमहरूको संरचनाभित्र रही तथा सम्बन्धित जनताहरूको सहयोगमा, सरकारहरूले सामान्य रूपमा कामदारहरूको हकमा लागू हुने कानूनहरूबाट निजहरूको संरक्षण प्रभावकारी रूपले नभएको हदसम्म यस्ता जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरूको भर्ना र रोजगारीका अवस्थाहरूसँग सम्बन्धित प्रभावकारी संरक्षण सुनिश्चित गर्न विशेष उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।

२. सरकारहरूले सम्बन्धित जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरू र अन्य कामदारहरूबीचको कुनै पनि भेदभाव रोकनको लागि र खासगरी देहायका कुराहरूका सम्बन्धमा सम्भव हरेक कार्यहरू गर्नेछन् ।

(क) दक्ष रोजगारीलगायत रोजगारमा प्रवेश र बढुवा तथा पदोन्नतिका उपायहरू,

(ख) समान मूल्यको कामको लागि समान पारिश्रमिक,

(ग) औषधोपचार र सामाजिक सहायता, पेशागत सुरक्षा र स्वास्थ्य, सम्पूर्ण सामाजिक सुरक्षाका लाभहरू तथा पेशागत रूपमा सम्बन्धित अन्य कुनै पनि लाभ तथा आवास,

(घ) संघ, संस्थाको अधिकार तथा कानूनी ट्रेड युनियन गतिविधिहरू गर्ने सम्पूर्ण स्वतन्त्रता तथा रोजगारदाताहरू वा रोजगारदाता संस्थाहरूसँग सामूहिक सम्झौताहरू गर्ने अधिकार ।

३. अवलम्बन गरिएका उपायहरूमा देहायका कुराहरू सुनिश्चित गर्ने उपायहरू समेत समावेश हुनेछन्,

(क) सम्बन्धित जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरू, कृषिन्य तथा अन्य रोजगारीमा संलग्न मौसमी, आकस्मिक र आप्रवासी कामदारहरूलगायत श्रम ठेकेदारहरूले रोजगारीमा लगाएका कामदारहरूसमेतले राष्ट्रिय कानून तथा अभ्यासवाट सोही क्षेत्रमा संलग्न अन्य त्यस्तै कामदारहरूलाई प्रदान गरिएको संरक्षण उपभोग गर्ने र निजहरूलाई श्रम कानून अन्तर्गतका निजहरूका अधिकार तथा निजहरूलाई उपलब्ध भएका उपचारका उपायहरूको बारेमा पूर्णजानकारी गराउने कुरा,

(ख) यी जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरूलाई र खासगरी किटनाशक वा अन्य विषालु पदार्थहरूको संसर्ग हुने अवस्थामा निजहरूको स्वास्थ्यको लागि जोखिमपूर्ण हुने कार्य वातावरणमा काम गर्न नलगाइने कुरा,

(ग) यी जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरूलाई वधुवा श्रम वा ऋण तिर्न नसकेको कारणले दास हुनुपर्ने अन्य किसिमको कामलगायत बलपूर्वक भर्ना प्रणालीहरू अन्तर्गत भर्ना नगरिने कुरा,

(घ) यी जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरूले महिला र पुरुषका लागि रोजगारीमा समान अवसर र समान व्यवहार उपयोग गर्ने र यौनजन्य दुर्व्यवहार विरुद्ध संरक्षण पाउने कुरा ।

४. प्रस्तुत महासन्धिको यस भागका व्यवस्थाहरूको पालना भएको कुरा सुनिश्चित गर्ने उद्देश्यले सम्बन्धित जनताहरूसँग सम्बन्धित कामदारहरूले ज्यालादारी रोजगारी गरेका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त श्रम निरीक्षण सेवाहरू स्थापित गर्नेतर्फ विशेष ध्यान दिइनेछ ।

भाग ४

व्यावसायिक तालीम, हस्तकला र ग्रामीण उद्योगहरू

धारा २१

सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूले व्यावसायिक तालीमका उपायहरूको सम्बन्धमा कम्तीमा अन्य नागरिकहरूले पाउने सरह समान अवसरहरू उपभोग गर्नेछन् ।

धारा २२

१. सामान्य प्रयोगका व्यवसायिक तालीम कार्यक्रमहरूमा सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूको स्वेच्छिक सहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू अपनाइनेछन् ।

२. सामान्य प्रयोगका व्यवसायिक तालीम कार्यक्रमहरूले सम्बन्धित जनताहरूका विशेष आवश्यकताहरूलाई पूरा नगरेको अवस्थामा सरकारहरूले यी जनताहरूको सहभागितामा विशेष तालीम कार्यक्रम र सुविधाहरूको व्यवस्था मिलाउनेछन् ।

३. कुनै पनि विशेष तालीम कार्यक्रम सम्बन्धित जनताहरूको आर्थिक वातावरण, सामाजिक र साँस्कृतिक अवस्था तथा व्यवहारिक आवश्यकतामा आधारित हुनेछ । यस सम्बन्धमा गरिएको कुनै पनि अध्ययन यी जनताहरूसँगको सहयोगमा गरिनेछ, र यस्ता कार्यक्रमको संगठन र संचालनका सम्बन्धमा यी जनताहरूसँग परामर्श गरिनेछ । सम्भव भएको अवस्थामा यी जनताहरूले त्यस्तो निर्णय गरेमा यस्ता विशेष तालीम कार्यक्रमको संगठन र संचालनको लागि प्रगतिशील रूपमा जिम्मेवारी वहन गर्नेछन् ।

धारा २३

१. हस्तकला, ग्रामीण र समुदायमा आधारित उद्योगहरू तथा सम्बन्धित जनताहरूको निर्वाहमुखी अर्थतन्त्र र शिकार खेले, माछा मार्ने, पासो थाप्ने र जम्मा गर्ने जस्ता परम्परागत क्रियाकलापहरूलाई निजहरूको संस्कृतिको सम्बर्द्धन तथा आर्थिक आत्मनिर्भरता विकासमा महत्वपूर्ण तत्वहरूको रूपमा मान्यता दिइनेछ। सरकारहरूले उपयुक्त भएको अवस्थामा यस्ता जनताहरूको सहभागितामा त्यस्ता कृयाकलापहरू सुदृढ गरिएको र प्रवर्द्धन गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछन्।

२. सम्बन्धित जनताको अनुरोधमा, संभव भएको अवस्थामा त्यस्ता जनताको परम्परागत प्रविधि र साँस्कृतिक विशेषताहरू तथा दिगो र समन्यायिक विकासलाई दृष्टिगत गरी उपयुक्त प्राविधिक र वित्तीय सहायता उपलब्ध गराइनेछ।

भाग ५

सामाजिक सुरक्षा तथा स्वास्थ्य

धारा २४

सम्बन्धित जनताको रक्षावरण गर्नेगरी सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी योजनाहरूको विकास प्रगतिशील रूपमा गरिने छ र निजहरू विरुद्ध कुनै पनि भेदभाव नगरी यस्ता योजनाहरूको कार्यान्वयन गरिनेछ।

धारा २५

१. सरकारहरूले सम्बन्धित जनताहरूलाई पर्याप्त स्वास्थ्य सेवाहरू उपलब्ध भएको सुनिश्चित गर्ने वा निजहरूले शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको उच्चतम उपलब्ध स्तर उपभोग गर्न सक्नेगरी निजहरूको आफ्नै जिम्मेवारी र नियन्त्रण अन्तर्गत यस्ता सेवाहरू तय गरी उपलब्ध गराउन निजहरूलाई स्रोतहरू उपलब्ध गराउनेछन्।

२. स्वास्थ्य सेवाहरू सम्भव भएसम्म समुदायमा आधारित हुनेछन् । सम्बन्धित जनताको सहयोगमा यस्ता सेवाहरूको तर्जुमा गरी संचालन गरिनेछ र यस्ता सेवाहरूले निजहरूको आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अवस्था तथा निजहरूको निरोधात्मक हेरचाह, उपचारात्मक अभ्यास र औषधिलाई ध्यान दिनेछन् ।

३. स्वास्थ्य उपचार प्रणालीले स्थानीय समुदायका स्वास्थ्यकर्मीहरूको तालीम र रोजगारीलाई प्राथमिकता दिने र स्वास्थ्य उपचार सेवाका अन्य तहहरूसँग सवल सम्बन्ध कायम राख्दै प्राथमिक स्वास्थ्य सेवामा जोड दिनेछ ।

४. यस्ता स्वास्थ्य सेवाहरूको व्यवस्था गर्दा मुलुकमा अपनाइएका अन्य सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक उपायहरूसँग समन्वय गरिनेछ ।

भाग ६

शिक्षा तथा संचार माध्यम

धारा २६

सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूलाई कम्तीमा राष्ट्रिय समुदायका अन्य जनतासँग समान आधारमा सबै तहमा शिक्षा हासिल गर्ने अवसर उपलब्ध भएको कुरा सुनिश्चित गर्न उपायहरू अपनाइनेछन् ।

धारा २७

१. सम्बन्धित जनताको लागि शैक्षिक कार्यक्रम र सेवाहरू त्यस्ता जनताका विशेष आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन गर्न निजहरूसँगको सहयोगमा विकास र कार्यान्वयन गरिनेछ र त्यस्ता कार्यक्रम र सेवाहरूले निजहरूको इतिहास, ज्ञान र प्रविधि, मूल्य प्रणाली (भ्यालु सिष्टम्स्) र उत्तरोत्तर सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक आकांक्षाहरूलाई समेट्नेछन् ।

२. सक्षम अधिकारीले उपयुक्तता अनुसार यस्ता जनताका लागि यस्ता कार्यक्रमहरूको संचालनको लागि प्रगतिशील रूपमा जिम्मेवारी हस्तान्तरण गर्ने उद्देश्यले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तर्जुमा र कार्यान्वयनका सम्बन्धमा सम्बन्धित जनताका सदस्यहरूलाई तालीम दिइएको र त्यसमा निजहरूको संलग्नता रहेको सुनिश्चित गर्नेछ ।

३. यसका अतिरिक्त सरकारहरूले आफ्नो शैक्षिक संस्था तथा सुविधाहरू स्थापित गर्ने यी जनताको अधिकारलाई मान्यता दिनेछन् । तर यस्ता संस्थाहरूले यी जनताहरूसँग परामर्श गरी सक्षम अधिकारीबाट स्थापित न्यूनतम मापदण्डहरू पूरा गरेको हुनुपर्दछ । यस प्रयोजनका लागि उपयुक्त स्रोतहरू उपलब्ध गराइनेछ ।

धारा २८

१. सम्बन्धित जनताका बालबालिकालाई व्यावहारिक भएसम्म निजहरूको आफ्नै मातृभाषा वा निजहरूको समूहबाट सबभन्दा बढी बोलिने भाषामा पढ्न र लेख्न सिकाइनेछ । यो व्यावहारिक नभएमा, सक्षम अधिकारीहरूले यो उद्देश्य हासिल गर्ने उपायहरू अपनाउने अभिप्रायले यी जनतासँग परामर्श गर्नेछन् ।

२. यी जनतालाई मुलुकको राष्ट्रिय भाषा वा मुलुकको कुनै एक औपचारिक भाषामा सहज ढंगले बोल्न अवसर प्राप्त भएको कुरा सुनिश्चित गर्न पर्याप्त उपायहरू अपनाइनेछन् ।

३. सम्बन्धित जनताका मातृभाषाको संरक्षण, विकास र अभ्यास तथा प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू अपनाइनेछन् ।

धारा २९

निजहरूको आफ्नै समुदायमा र राष्ट्रिय समुदायमा पूर्ण रूपले तथा समान

आधारमा सहभागी हुन सम्बन्धित जनताका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने सामान्य ज्ञान र शीप उपलब्ध गराउनु नै यी जनताका लागि शिक्षाको लक्ष्य हुनेछ ।

धारा ३०

१. सरकारहरूले सम्बन्धित जनताको परम्परा र संस्कृति अनुरूपका उपायहरूद्वारा तथा खासगरी श्रम, आर्थिक अवसर, शिक्षा र स्वास्थ्यसम्बन्धी कुराहरू, सामाजिक कल्याणसम्बन्धी निजहरूका अधिकार तथा कर्तव्यहरू र यस महासन्धिबाट निःसृत निजहरूका अधिकारहरूका सम्बन्धमा निजहरूलाई जानकारी गराउने उपायहरू अपनाउनेछन् ।

२. आवश्यक भएमा लिखित अनुवादको माध्यमबाट तथा यस्ता जनताका भाषाहरूमा आम संचारको प्रयोगमार्फत यो कार्य गरिने छ ।

धारा ३१

राष्ट्रिय समुदायका सबै समूहहरू र खासगरी सम्बन्धित जनतासँग निकटतम प्रत्यक्ष सम्पर्क भएका समुहहरूबीच यस्ता समूहहरूले यी जनताका सम्बन्धमा राख्नसक्ने पूर्वाग्रहहरू उन्मूलन गर्ने उद्देश्यले शैक्षिक उपायहरू अपनाइने छ । इतिहासका पाठ्यपुस्तक र शैक्षिक सामग्रीहरूले यस्ता जनताका समाज तथा संस्कृतिहरूको स्वच्छ, यथार्थपरक र जानकारीमूलक तस्वीर उपलब्ध गराएको सुनिश्चित गर्ने प्रयत्न गरिनेछ ।

भाग ७

सीमा वारपारको सर्म्पर्क र सहयोग

धारा ३२

आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, आध्यात्मिक र वातावरणीय क्षेत्रहरूमा गरिने क्रियाकलापहरूलगायतका क्षेत्रमा सीमा वरिपरिका आदिवासी तथा

जनजातिहरूबीचको सम्पर्क र सहयोग सहज बनाउन सरकारहरूले अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरू समेतका उपयुक्त उपायहरू अपनाउने छन् ।

भाग ८ प्रशासन

धारा ३३

१. यस महासन्धिमा समेटिएका कुराहरूको लागि जिम्मेवार सरकारी अधिकारीले सम्बन्धित जनतालाई प्रभाव पार्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने विद्यमान निकायहरू वा अन्य उपयुक्त संयन्त्रहरूले त्यस्ता निकाय र संयन्त्रलाई सुम्पिएका कामहरू उपयुक्त किसिमले सम्पन्न गर्न आवश्यक साधन त्यस्ता निकाय र संयन्त्रमा रहेको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

२. यस्ता कार्यक्रमहरूमा देहायका कुराहरू समावेश हुनेछन्:

(क) सम्बन्धित जनताको सहयोगमा यस महासन्धिमा व्यवस्था भएका उपायहरूको लागि योजना तर्जुमा, समन्वय, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्ने,

(ख) सम्बन्धित जनताको सहयोगमा सक्षम निकायहरू समक्ष कानूनी तथा अन्य उपायहरू प्रस्ताव गर्ने र अपनाइएका उपायहरूको प्रयोगको सुपरीवेक्षण गर्ने ।

भाग ९ सामान्य प्रावधानहरू

धारा ३४

प्रत्येक मुलुकको विशिष्ट अवस्थाहरूलाई दृष्टिगत गर्दै यस महासन्धिलाई कार्यान्वयन गर्ने उपायहरूको प्रकृति र क्षेत्र लचिलो किसिमले निर्धारण गरिनेछ ।

धारा ३५

यस महासन्धिको व्यवस्थाहरूको प्रयोगले अन्य महासन्धि तथा सिफारिश, अन्तर्राष्ट्रिय लिखत, सन्धि वा राष्ट्रिय कानून, निर्णय, परम्परा वा सम्झौताहरू बमोजिम जनताका अधिकार तथा लाभहरू उपर प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैन ।

भाग १० अन्तिम प्रावधानहरू

धारा ३६

यस महासन्धिले आदिवासी तथा जनजातिसम्बन्धी महासन्धि, १९५७ लाई संशोधन गरेको छ ।

धारा ३७

यो महासन्धिको अनुमोदन गरिएको औपचारिक लिखत दर्ता गर्नको लागि अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयका महानिर्देशक समक्ष पठाइने छ ।

धारा ३८

१. महानिर्देशक समक्ष अनुमोदनको लिखत दर्ता गराएका अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनका सदस्यहरूको हकमा मात्र यो महासन्धि बन्धनकारी हुनेछ ।

२. महानिर्देशक समक्ष दुई सदस्यहरूको अनुमोदनको लिखत दर्ता भएको मितिले बाह्र महिनादेखि यो महासन्धि प्रारम्भ हुनेछ ।

३. त्यसपछि यो महासन्धिको अनुमोदनको लिखत दर्ता गराउने सदस्यको हकमा त्यसरी दर्ता गराएको मितिले बाह्र महिनापछि प्रारम्भ हुनेछ ।

धारा ३९

१. यो महासन्धिको अनुमोदन गरेको सदस्यले यो महासन्धि प्रारम्भ भएको मितिले शुरुको दश वर्ष समाप्त भएपछि अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयका महानिर्देशक समक्ष दर्ताको लागि सूचना प्रेषण गरी यो महासन्धि परित्याग गर्न सक्नेछ। त्यसरी गरिएको परित्याग सूचना दर्ता भएको मितिले एक वर्षसम्म लागू हुने छैन।

२. यो महासन्धि अनुमोदन गर्ने र यस धारामा व्यवस्था भए बमोजिमको परित्यागको अधिकार अधिल्लो प्रकरणमा उल्लिखित दश वर्षको अवधि समाप्त भएपछिको वर्षभित्र प्रयोग नगर्ने प्रत्येक सदस्यको हकमा यो महासन्धि दश वर्षको अर्को अवधिसम्म बन्धनकारी हुनेछ, र त्यसपछि त्यस्तो सदस्यले यस धारामा उल्लिखित शर्तहरू अन्तर्गत दश वर्षको प्रत्येक अवधि समाप्त भएपछि यो महासन्धि परित्याग गर्न सक्नेछ।

धारा ४०

१. अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयको महानिर्देशकले संगठनका सदस्यहरूले सम्प्रेषण गरेका सबै अनुमोदन र परित्यागहरूको दर्ताको सूचना अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनका सबै सदस्यहरूलाई दिनेछन्।

२. महानिर्देशकले संगठनका सदस्यहरूलाई निजसमक्ष पठाएको दोस्रो अनुमोदनको दर्ताको जानकारी दिँदा सो मितिसम्म यो महासन्धि लागू हुने कुरामा संगठनका सदस्यहरूको ध्यानाकर्षण गराउनेछन्।

धारा ४१

अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयका महानिर्देशकले यस अधिका धाराहरूको व्यवस्था बमोजिम आफू समक्ष दर्ता भएका अनुमोदनहरू र परित्यागका सबै कार्यहरूको सम्पूर्ण विवरण दर्ताको लागि संयुक्त राष्ट्र संघको बडापत्रको धारा १०२ अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघको महासचिवलाई दिनेछन्।

धारा ४२

आफूले आवश्यक ठानेका वखत अन्तर्राष्ट्रिय श्रम कार्यालयको संचालक निकायले यस महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी प्रतिवेदन महासम्मेलनमा प्रस्तुत गर्ने र यस महासन्धिका आंशिक वा पूर्ण संशोधनको प्रश्न सम्मेलनको कार्यसूचीमा राख्न वाञ्छनीय भए वा नभएको एकिन गर्नेछ ।

धारा ४३

१. सम्मेलनले यो महासन्धिलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा संशोधन गरी नयाँ महासन्धि स्वीकार गरेमा नयाँ महासन्धिले अन्यथा व्यवस्था गरेकोमा बाहेक,

(क) कुनै सदस्यबाट संशोधन गर्ने नयाँ महासन्धि अनुमोदन भएमा संशोधन गर्ने नयाँ महासन्धि प्रारम्भ हुँदाका वखत उपर्युक्त धारा ३९ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो महासन्धि तुरुन्तै विधिवत परित्याग गरिएको मानिनेछ ।

(ख) संशोधन गर्ने नयाँ महासन्धि प्रारम्भ भएको मितिदेखि यो महासन्धि सदस्यहरूबाट अनुमोदन हुनका लागि खुला रहने छैन ।

२. यो महासन्धि अनुमोदन गरेका, तर संशोधन गर्ने महासन्धि अनुमोदन नगरेका सदस्यहरूको हकमा कुनै पनि अवस्थामा यो महासन्धि वर्तमान स्वरूप र अन्तरवस्तुमा नै लागू रहनेछ ।

धारा ४४

प्रस्तुत महासन्धिका अंग्रेजी र फ्रान्सेली भाषाका प्रतिहरू समान रूपमा आधिकारिक रहेका छन् ।

संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभा

उनान्सत्तरीऔं सेसन

एजेण्डा नं ६५

२२ सेप्टेम्बर २०१४ को महासभाद्वारा पारित

६९/२ महासभा उच्च स्तरीय प्लेनरी बैठक (विश्व आदिवासी सम्मेलन)बाट

पारित दस्तावेज

महासभा

निम्न दस्तावेज पारित गर्दछः

महासभाको उच्च स्तरीय प्लेनरी बैठक, विश्व आदिवासी सम्मेलन भनि बुझिने, को दस्तावेज

१. हामी राज्य तथा सरकार प्रमुखहरू, मन्त्रीहरू र सदस्य राष्ट्रका प्रतिनिधिहरू संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्रको सिद्धान्त उद्देश्यहरू र प्रतिबद्धतालाई अन्तरआत्मादेखिनै दोहोऱ्याउँदै, विश्वका आदिवासीहरूसँग सहकार्य गर्ने चाहना अनुरूप संयुक्त राष्ट्रसंघको मुख्यालय न्यूयोर्कमा २२ देखि २३ सेप्टेम्बर २०१४ सम्म भएको उच्च स्तरीय प्लेनरी-विश्व आदिवासी सम्मेलन)को अवसरमा भेला भई संयुक्त राष्ट्रसंघको आदिवासीहरूको अधिकारलाई निरन्तर प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्ने भूमिकाको महत्त्वलाई दोहोऱ्याउँदछौं ।
२. विश्व आदिवासी सम्मेलन तथा जून २०१३ नर्वेको आल्टालगायतमा भएको सहभागीमूलक प्रक्रियालाई स्वागत गर्दछौं । अल्टा सम्मेलन १ को दस्तावेज तथा आदिवासीहरूको योगदानलाई जानकारीमा लिन्छौं । उच्च स्तरीय प्लेनरी बैठकमा समावेशी प्रक्रिया तथा आदिवासी प्रतिनिधिहरूको घनीभूत सहभागितालाई जानकारीमा लिन्छौं ।

३. संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले १३ सेप्टेम्बर २००७ मा पारित गरेको आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र अनुसार, आदिवासीहरूको आफ्नै प्रतिनिधिमूलक संस्थामार्फत अग्रिम सुसूचित स्वतन्त्र मञ्जुरी लिन इमान्दारीसाथ परामर्श र सहकार्य गर्ने हाम्रो प्रतिबद्धतालाई पुनःप्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
४. घोषणापत्रको शिद्धान्तलाई सम्मान, प्रवर्द्धन र वढावा दिने र आदिवासीहरूको अधिकारलाई कुनै पनि हालतमा कमजोर नगराउने हाम्रो गहिरो प्रतिबद्धतालाई पुनः दोहोयाउँछौं ।
५. घोषणापत्रको अलावा, गत दुई दशकमा आदिवासीहरूको चाहना र अधिकारको वढवाकोलागि स्थापना गरिएका अन्तराष्ट्रिय संरचनाहरू जसमा आदिवासीहरूको सवालमा स्थायी मञ्च, आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी विज्ञहरूको संयन्त्रको सृजना तथा आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी विशेष समाधीक्षकलाई स्मरण गर्दै, हामीहरू ती संयन्त्रको सिफारिस तथा सल्लाहलाई उचित ध्यान दिनेछौं ।
६. अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठन महासन्धि (नं १६९) लाई अनुमोदन गर्न बाँकी राष्ट्रहरूलाई अनुमोदन गर्न हामी प्रोत्साहन गर्दछौं । अनुमोदन गर्ने राष्ट्रहरूलाई महासन्धि अनुसार आदिवासीहरूको सहकार्यमा अधिकारको संरक्षणकोलागि प्रक्रियागत कार्य गर्न आह्वान गर्दछौं ।
७. राष्ट्रिय स्तरमा, घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्त गर्न आदिवासीहरूको परामर्श र सहकार्यमा उपयुक्त विधायिकी, नीतिगत र प्रशासनिक उपाय तथा समाजका सबै क्षेत्र जसमा विद्यायिकी, न्यायपालिका र निजामतिका सदस्य तथा समाजका सबै क्षेत्रको घोषणापत्रको सचेतना प्रवर्द्धनको लागि काम गर्न प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।

८. आदिवासिहरूको आफ्नै प्रतिनिधिहरूको मार्फत सहकार्य गरी घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्त गर्न राष्ट्रिय कार्य योजना, रणनीति वा अन्य उपायको निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न हामी प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
९. आदिवासि अपांगता भएकाहरूको अधिकार प्रवर्द्धन र संरक्षण तथा निरन्तर सामाजिक र आर्थिक अवस्थाको निरन्तर सुधार गर्न माथि उल्लिखित राष्ट्रिय कार्ययोजनाकोलागि लक्षित उपाय, रणनीति वा उपाय आदिवासी अपांगता भएकाहरूको सहकार्यमा निर्माण गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं । हामी यो पनि प्रतिबद्धता गर्दछौं कि आदिवासी अपांगता भएकाहरूको समावेशीतामा उनीहरूको अधिकार बढावाको लागि राष्ट्रिय विद्यापिकी नीति र सस्थागत संरचनामा सुनिश्चित गरिनेछ ।
१०. हामी यो प्रतिबद्धता गर्दछौं, की आदिवासीहरूको समृद्धी र आदिवासी, व्यक्तिहरूको अवस्था र अवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने बृहद सुचकको लागि खण्डीकृत, उपयुक्त वा सर्वेक्षण गर्न आदिवासीहरूसँग काम गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
११. आदिवासीहरूको साँस्कृतिक विविधतालाई मान्यता दिने उच्च शिक्षा तथा स्वास्थ्य, आवास, पानी, स्वास्थ्य र अन्य आर्थिक र सामाजिक समृद्धीका योजना तथा पहल र नीतिगत र स्रोतहरूका व्यावस्थाद्वारा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नको निम्ति हामी प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं । हामी यथासम्भव त्यसता योजनाहरू कार्यान्वयन गर्न आदिवासीहरूलाई सशक्तीकरण गर्ने इच्छा गर्दछौं ।
१२. हामी आदिवासीहरूको स्वास्थ्य अभ्यास र उनीहरूको परम्परागत औषधी र ज्ञानको महत्वलाई मान्यता दिन्छौं ।

१३. आदिवासी व्यक्तिहरूको उच्च शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको सुनिश्चिताको हामी प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं । अन्तर्राष्ट्रिय जनसंख्या र विकासको कार्य योजना, ४ वेइजिड प्लेटफर्म कार्ययोजना ५ र तिनिहरूको पुनरावलोकन दस्तावेज अनुरूप, रोकथाम तर्फ जोड दिदै, एच आई भी र एड्स, मलेरिया, टि.वी र दीर्घ रोगहरूको दर कम गर्ने प्रयासलाई उपयुक्त कार्यक्रम, नीति र आदिवासी व्यक्तिहरूलागी स्रोतसहित प्रयासहरू घनीभूत गर्न पनि प्रतिबद्धता गर्दछौं ।
१४. प्रत्येक आदिवासी बालबालिकाले आफ्नो समुदायमा आफ्नो संस्कृतिको मान्न, धर्मको अभिव्यक्ति र अभ्यास गर्न वा भाषा प्रयोग गर्न पाउने अधिकार प्रवर्द्धन गर्न प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
१५. आदिवासी युवाहरूलाई प्रभावित बनाउने निर्णयमा उनीहरूको प्रभावकारी सहभागिताकासाथै सशक्तिकरण र क्षमता अभिवृद्धिलाई हामी सहयोग गर्दछौं । आदिवासी युवाहरूको सान्दभिक विकासलाई लक्षित गरी खासगरी स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, परम्परागत ज्ञानको पुस्तान्तरण, भाषा र अभ्यासको निमित्त युवाहरूको परामर्शमा नीति, कार्यत्रम र स्रोत व्यवस्था गर्न र उनीहरूको अधिकारप्रति चेतना जगाउने र बुझाउने उपाय अवलम्बन गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
१६. आदिवासीहरूको न्यायिक संस्थाहरूले न्यायमा पहुँच र विवाद समधानमा भूमिका खेल्दै समाजमा आदिवासीहरूको सुमधुर सम्बन्ध बनाउनको लागि योगदान पुऱ्याएको जानकारीमा लिन्छौं । जहाँ-जहाँ यी संस्थाहरू अस्तित्वमा छन्, हामी सहकार्य र वार्ता गर्न हामी प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।

१७. आदिवासीहरू खास गरी आदिवासी महिलाहरूको संस्थाहरूको सहकार्यमा क्षमता बृद्धि र नेतृत्वलाई सशक्तिकरण गर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने र आदिवासी महिलाहरू सार्वजनिक बनावट सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं । आदिवासी महिलाहरूको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक जीवनको अवरोध उन्मूलन गर्न सबै तहको निर्णय गर्ने प्रक्रिया र सबै क्षेत्रमा आदिवासी महिलाहरूको पूर्ण र प्रभावकारी सहभागिताको उपायहरूलाई हामी सहयोग गर्दछौं ।
१८. आदिवासीहरू खास गरी बालबालिका, युवा, वृद्धवृद्धा र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई बलियो कानून, नीति र संस्थागत संरचनाको माध्यमबाट सबै प्रकारको हिंसा तथा विभेदबाट बचाउने वा निर्मुल गर्ने प्रयाशलाई घनीभूत बनाउने प्रतिबद्धता गर्दछौं ।
१९. हामी मानवअधिकार परिषदलाई आदिवासी महिला तथा बालिकाहरू उपर गरिने हिंसाको कारण र परिणामको विषयमा महिला हिंसा हेर्ने विशेष समाधीक्षक र अन्य विशेष प्रक्रिया म्यान्डेडवालासँगको सहकार्यमा अध्ययन गर्न आह्वान गर्दछौं । हामी महिलाहरूको अवस्था विषयक आयोगलाई आफ्ना आगामि शोसनमा आदिवासी महिलाहरूको सबलीकरणको सवाललाई विचार गर्न पनि आह्वान गर्दछौं ।
२०. राज्यहरूले आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्र प्रति गरेको प्रतिबद्धता अनुरूप आदिवासीहरूको भूमि वा भूभाग र स्रोतहरूलाई असर पार्ने कुनै पनि परियोजना स्वीकृत दिन अगावै उनीहरूको प्रतिनिधिमुलक संस्थामार्फत इमान्दारीसाथ परामर्श र सहकार्य गरी अग्रिम सुसूचित मञ्जुरी लिने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।

२१. आदिवासीहरूको भूमि, भूभाग र स्रोत सम्बन्धी अधिकारलाई ग्रहण, प्रवर्द्धन तथा न्याय निरोपण/कार्यान्वयन गर्नको निम्ति राष्ट्रिय तहमा स्वच्छ, स्वतन्त्र, पुर्वाग्रहरहित, खुला र पारदर्शी प्रक्रिया स्थापना गर्न घोषणापत्र (UNDRIP)को सम्मानको लागि राज्यहरूले गरेको प्रतिबद्धतालाई मान्यता दिन्छौं ।
२२. आदिवासी र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, आविष्कार र व्यवहारले जैविक विविधताको दिगो प्रयोग र संरक्षणमा पुऱ्याएको महत्वपूर्ण योगदानलाई मान्यता दिन्छौं । आदिवासीहरूको ज्ञान, आविष्कार र व्यवहारको लाभमा आदिवासीहरूको यथासम्भव सहभागिताको महत्वलाई मान्यता दिन्छौं ।
२३. खनिज उद्योग सम्बन्धी गतिविधिलगायत ठूला विकास परियोजनाले आदिवासीहरूमाथी पार्ने असर वा सम्भावित असरलाई सम्बोधन गर्न र जोखिमहरूलाई सही तरिकाले व्यवस्थापन गर्न हामी आदिवासहरूसँग काम गर्न मनशाय राख्दछौं ।
२४. सबै लागू हुने कानून र व्यापार र मानव अधिकार सम्बन्धी निर्देशक सिद्धान्तः संयुक्त राष्ट्रसंघको संरक्षण, सम्मान र उपचार को पद्धती (Guiding Principles on Business and Human Rights) लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्तलाई सम्मान गर्नुपर्ने र पारदर्शी र सामाजिक र वातावरणप्रति जिम्मेवार ढंगले चल्नु पर्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्राधिकरण र अन्य व्यापारिक कम्पनी/संस्थाहरू जिम्मेवारीलाई स्मरण गर्दछौं । यस सम्बन्धमा, आदिवासीहरूको अधिकार हनन् लाई उचित तरिकाले अगाडि काम गर्ने प्रतिबद्धता गर्दछौं ।

२५. आदिवासीहरूको पेशा, परम्परागत जिविकोपार्जनका गतिविधि, आर्थिक, जिवन निर्वाह, खाद्य सुरक्षा र पोषणको निम्ति आवश्यकीय नीति, कार्यक्रम र स्रोतहरूको विकास गर्न प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
२६. आदिवासीहरूले आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय विकासमा परम्परागत बीउ विजन विस्तार लगायतका कृषी अभ्यास, ऋण तथा अन्य वित्तीय सेवामा पहुँच, बजार, सुरक्षित भूमि प्रशासन, स्वास्थ्य सेवा, सामाजिक सेवा, शिक्षा, तालीम, ज्ञान र सही र सर्व सुलभ प्रविधि, सिचाइ र पानी संरक्षण र भण्डारणको माध्यमबाट गर्ने भूमिकाको महत्वलाई हामी मान्यता दिन्छौं ।
२७. घोषणापत्रको लक्ष्य अनुसार आदिवासीहरूको धार्मिक तथा साँस्कृतिक स्थलको महत्व तथा संस्कार जन्य वस्तु र मानव अवशेषमा पहुँच र पुर्नप्राप्त गर्नेलाई फर्काउनलाई सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई हामी मान्यता दिन्छौं । आदिवासीहरू उनीहरू सम्बन्धित संस्कारजन्य वस्तुहरू र मानव अवशेषहरू राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा फिर्ता गर्न स्वच्छ, पारदर्शी र प्रभावकारी संयन्त्रको हामी आफैँ आदिवासीहरूको साथमा विकास गर्न प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
२८. आदिवासीहरूको दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राखी हालको संयन्त्रहरू खासगरी आदिवासीहरूको विज्ञ समितिको कार्यक्षेत्र महासभाको ६९ औं सेसनको दौरानमा घोषणापत्रको सम्मान तथा उद्देश्यलाई अभि प्रभावकारी रूपमा प्रबर्द्धनको निम्ति सदस्यराष्ट्रहरूलाई अनुगमन, मुल्यांकन र सुधारमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यसाथ पुनरावलोकन गर्न, हामी मानव अधिकार परिषदलाई आवाहन गर्दछौं ।
२९. घोषणापत्रलाई आफ्ना कार्यक्षेत्रमा विचार गर्न मानव अधिकार सन्धी अनुगमन संयन्त्रलाई हामी निमन्त्रणा गर्दछौं । यी सन्धी अनुगमन

संयन्त्र र विश्वव्यापी आवधीक पुनरावलोकन प्रक्रियामा प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्दा सदस्य राष्ट्रहरूले घोषणापत्रको उद्देश्यलाई प्राप्त गर्न अवलंबन गरेका उपायहरू र आदिवासीहरूको अधिकारको अवस्थाको उपयुक्त सूचना संलग्न गर्न सदस्य राष्ट्रहरूलाई प्रोत्साहन गर्दछौं ।

३०. घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्तमा राष्ट्रिय र क्षेत्रीय मानव अधिकार संयन्त्रले पुऱ्याएको योगदानको बढ्दो भूमिकालाई हामी स्वागत गर्दछौं । नीजिक्षेत्र, नागरिक समाज र प्राज्ञिक संस्थाहरूलाई आदिवासीहरूको अधिकारको प्रवर्द्धन र संरक्षणमा प्रभावकारी भूमिका खेल्न प्रोत्साहन गर्दछौं ।
३१. आदिवासी, आदिवासी सवालमा अन्तर-निकाय सहयोग समूह तथा सदस्यराष्ट्रहरूको परामर्श र सहयोगमा घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्तिको लागि कार्यशैलीमा एकरूपता सुनिश्चित गराउन **प्रणाली-गत कार्य योजना तर्जुमा** हालकै स्रोत अन्तरगत शुरू गरी महासभाको ७०औं सेसनमा आर्थिक तथा सामाजिक परिषदमार्फत प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघको महासचिवलाई, अनुरोध गर्दछौं । यस सम्बन्धमा, महासचिवलाई महासभाको ७०औं सेसनको अन्त्यसम्म संयुक्त राष्ट्रसंघभित्र हाल विद्यमान उच्च पदाधिकारीलाई संयुक्त राष्ट्रसंघमा उच्च स्तरीय निर्णय गर्ने तहमा पहुँच रहने गरी व्यवस्था मिलाई आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी यथासम्भव उच्च तहमा सचेतना उठाउन र संयोजनकारी कार्ययोजनाको लागि र संयुक्त राष्ट्रसंघीय प्रणालीमा क्रियाकलापमा एकरूपता कायम गर्ने व्यवस्था गर्न आह्वान गर्दछौं ।
३२. हामी, संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकाय, कोष, कार्यक्रम, यसका अतिरिक्त आवासीय संयोजकहरूलाई घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्त गर्न राष्ट्रिय प्राथमिकता र संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास सहयोग ढाँचा अनुरूप

उचित तवरले सहयोग पुऱ्याउन, राष्ट्रिय कार्ययोजना रणनीति वा अन्य उपायद्वारा राम्ररी संयोजन र सहकार्य गरी सहयोग गर्न आऱ्हान गर्दछौं ।

३३. संयुक्त राष्ट्र संघका सम्बन्धित अंगहरूका बैठकहरूमा आदिवासीहरू सम्बन्धित सवालहरूमा आदिवासीहरूका प्रतिनिधि र संस्थाहरूका सहभागितालाई सुदृढ गर्ने मार्गहरूलगायत महासचिवको तल उल्लिखित ४० नं बुँदामा गरिएको विशेष अनुरोधलाई विचार गर्न हामी प्रतिबद्ध छौं ।
३४. वर्तमान र भविष्यका पुस्ताहरूको आर्थिक, सामाजिक र वातावरीण आवश्यकतामा उचित सन्तुलन प्राप्त गर्न र हाम्रो पृथ्वी (ग्रह) कतिपय देश तथा क्षेत्रमा धर्तीमाताकोरूपमा जानिन्छ, र पारिस्थितिक प्रणाली जसलाई प्रकृतिसम्मत क्रियाकलाप र संरक्षण आदिवासीहरूले दीगो विकासको प्रर्वद्धनमा पुऱ्याएको महत्वपूर्ण योगदानलाई मान्यता दिन सरकारहरूलाई हामी प्रोत्साहन गर्छौं ।
३५. शिकार, जगेडा गर्ने, माछा मार्ने, पशुपालन र कृषी साथसाथै विज्ञान, प्रविधि र संस्कृतिबाट अनुभव गरी आदिवासीहरूले दीगो विकास र पारिस्थितिक व्यवस्थापनमा पुऱ्याएको योगदानलाई सम्मान गर्न हामी प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछौं ।
३६. जलवायु परिवर्तनको न्युनिकरण र अनुकुलन सम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय दृष्टिकोण बनाउँदा आदिवासीहरूको वातावरणलाई कायम राख्ने रणनीति र ज्ञानलाई सम्मान गरिनु पर्छ भन्नेमा हामी निश्चित छौं ।
३७. विकासको अधिकार अभ्यास गर्दा आदिवासीहरूलाई विकास निर्धारण, प्राथमिकता तय गर्ने र रणनीति बनाउने अधिरकार छ, भन्ने हामी

जानकारी राख्छौं । यस सम्बन्धमा, २०१५ पछिका विकासका एजेण्डामा उल्लिखित आदिवासीहरूका सबै अधिकारलाई उचित विचार गर्नेछौं ।

३८. आदिवासीहरूको स्वैच्छिक कोष, आदिवासी सवालको गुठी कोष, आदिवासीहरूको सहायता कोष, आदिवासीहरूको अधिकारको सम्मान र प्रबर्द्धनकोलागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय सहकार्यलाई सहयोग गर्न सदस्य राष्ट्रहरू र नीजि क्षेत्र र अन्य संस्थाहरूलाई आह्वान गर्दछौं ।
३९. स्रहशताब्दी विकास लक्ष्य प्राप्तिको प्रतिवेदनमा आदिवासीहरूको सान्दर्भिक सूचना उपलब्ध गराउन महसचिवलाई अनुरोध गर्दछौं ।
४०. आदिवासीहरूको सवालमा अन्तर-निकाय सहयोग समुह र सदस्य राष्ट्रहरूसँगको परामर्शमा आदिवासीहरूले व्यक्त गरेका दृष्टीकोणलाई जानकारीमा लिदै महासभाको ७०औं सेसनमा यस विश्व सम्मेलनको दस्तावेजको कार्यान्वयनको प्रतिवेदन पेश गर्न र सोही सेसनमा, आर्थिक सामाजिक परिषद्मार्फत आदिवासीहरूको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणापत्रको लक्ष्य प्राप्त गर्न विद्यमान संयुक्त राष्ट्रसंघको संयन्त्रलाई कसरी प्रयोग गर्ने, परिवर्तन र सुधार गर्ने तथा घोषणापत्रको लक्ष्य अनुरूप आदिवासीहरूको सुदृढ र सामञ्जस्य, प्रणालीगत पद्धतीको मार्गको लागि आदिवासीहरूको प्रतिनिधि र संस्थाहरूको सहभागितालाई सुधार गर्ने, आफ्नो प्रतिवेदनमा उनीहरूलाई प्रभावित बनाउने सवालमा सहभागिताको मार्ग र माध्यम तयार गरी पेश गर्न महासचिवलाई अनुरोध गर्दछौं ।

चौथो प्लेनरी बैठक
२२ सेप्टेम्बर २०१४

आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८

लालमोहर र प्रकाशन मिति

२०५८।१०।२५

संशोधन गर्ने ऐन

प्रमाणीकरण र प्रकाशन मिति

लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही

२०६३।७।१७

नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०६३

२०५८ सालको ऐन नं. २०

आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: नेपालको विभिन्न आदिवासी/जनजातिको सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विकास र उत्थान एवं राष्ट्रिय विकासको मूल प्रवाहमा समान सहभागिताको लागि आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको स्थापना र सञ्चालन गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

श्री ५ महाराजाधिराज ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवको शासनकालको पहिलो वर्षमा संसदले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

- संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८” रहेको छ।
(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।
- परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
(क) “आदिवासी/जनजाति” भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै सांस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना

- र लिखित वा अलिखित इतिहास भएको अनुसूची बमोजिमको जाति वा समुदाय सम्भन्नु पर्छ ।
- (ख) “प्रतिष्ठान” भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापित आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान सम्भन्नु पर्छ ।
- (ग) “परिषद्” भन्नाले दफा ७ बमोजिम गठित प्रतिष्ठानको सञ्चालक परिषद् सम्भन्नु पर्छ ।
- (घ) “समिति” भन्नाले दफा १० बमोजिम गठित परिषद्को कार्यकारिणी समिति सम्भन्नु पर्छ ।
- (ङ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद-२

प्रतिष्ठानको स्थापना, उद्देश्य, काम, कर्तव्य र अधिकार

३. प्रतिष्ठानको स्थापना:
- (१) आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान नामको एक प्रतिष्ठान स्थापना गरिएको छ ।
- (२) प्रतिष्ठानको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं उपत्यकाभित्र रहनेछ र प्रतिष्ठानले आवश्यकता अनुसार अन्य स्थानमा आफ्नो शाखा कार्यालय स्थापना गर्न सक्नेछ ।
४. प्रतिष्ठान स्वशासित संस्था हुने संस्था हुनेछ:
- (१) प्रतिष्ठान अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित र संगठित
- (२) प्रतिष्ठानको काम कारवाहीको लागि आफ्नो एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।
- (३) प्रतिष्ठानले व्यक्ति सरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, बेचबिखन गर्न वा अन्य कुनै किसिमले व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
- (४) प्रतिष्ठानले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न र प्रतिष्ठान उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजुर लाग्न सक्नेछ ।

५. प्रतिष्ठानको उद्देश्य: प्रतिष्ठानको उद्देश्य देहाय बमोजिम हुनेछः
- (क) आदिवासी/जनजातिको सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक विकास र उत्थानसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी आदिवासी/जनजातिको सर्वाङ्गीण विकास गर्ने,
  - (ख) आदिवासी/जनजातिको भाषा, लिपि, संस्कृति, साहित्य, कला, इतिहासको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने,
  - (ग) आदिवासी/जनजातिको परम्परागत सीप, प्रविधि र विशिष्ट जानकारीको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी त्यसलाई व्यावसायिक प्रयोगमा ल्याउन सहायता पुऱ्याउने,
  - (घ) विभिन्न आदिवासी/जनजाती, जातजाति तथा सम्प्रदायबीच सुमधुर सम्बन्ध, सदभाव र सामञ्जस्य कायम गरी मुलुकको समष्टिगत विकासको मूल प्रवाहमा आदिवासी/जनजातिलाई सहभागी गराउने,
  - (ङ) आदिवासी/जनजातिको सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक उत्थान र विकास गरी समतामूलक समाजको निर्माणमा मद्दत पुऱ्याउने ।

६. प्रतिष्ठानको काम, कर्तव्य र अधिकार: दफा ५ बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि प्रतिष्ठानको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः
- (क) आदिवासी/जनजातिको भाषा, लिपि, साहित्य, इतिहास, कला, संस्कृति, परम्परागत सीप तथा प्रविधिको प्रवर्द्धन तथा संरक्षणका लागि आवश्यक कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने र सोको कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
  - (ख) आदिवासी/जनजातिको भाषा लिपि, साहित्य, इतिहास, कला, परम्परा र संस्कृतिको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने र त्यस्तो भाषा, लिपि, इतिहास, कला, साहित्य, संस्कृति र परम्परालाई विकास गर्ने,

- (ग) आदिवासी/जनजातिले परम्परागत रूपमा अभ्यास गर्दै आएका प्रविधि, सीप तथा विशिष्ट जानकारीलाई प्रचलित कानूनको अधीनमा रही तोकिए बमोजिम सम्बन्धित आदिवासी/जनजातिको बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको रूपमा संरक्षण गर्ने वा गराउने,
- (घ) आदिवासी/जनजातिको इतिहास तथा साहित्य प्रकाशन गर्ने,
- (ङ) भाषा साहित्यसँग सम्बद्ध अन्य निकायहरूको सहयोग लिई आदिवासी/जनजातिको भाषाको शब्दकोष तयार गर्ने र प्रकाशन गर्ने वा गराउने,
- (च) आदिवासी/जनजातिको भाषा, संस्कृति, इतिहास, परम्परालाई परिचय गराउने अभिलेखालय तथा संग्रहालय स्थापना गर्ने,
- (छ) कम्तीमा प्राथमिक तहसम्म आदिवासी/जनजातिको मातृभाषा पढाउने गरी विद्यालय स्थापना गर्ने,
- (ज) आदिवासी/जनजातिको भाषा, संस्कृति, इतिहास, साहित्य, कला, परम्परागत प्रविधिको अध्ययन वा अनुसन्धान गर्न चाहने विदेशी विद्वानलाई नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई प्रतिष्ठानसँग सम्बद्ध भई अध्ययन वा अनुसन्धान गर्न दिने,
- (झ) आदिवासी/जनजाति सम्बन्धी सूचनाको संकलन र व्यवस्थापन गर्ने,
- (ञ) आदिवासी/जनजाति मध्येका विपन्न र पिछडिएका समूहको आर्थिक तथा सामाजिक स्तर वृद्धि गर्न विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने वा गराउने,
- (ट) समान उद्देश्य भएका विदेशी वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थसँग सम्बन्ध कायम गरी सहयोग आदान प्रदान गर्ने,
- (ठ) आदिवासी/जनजाति सम्बन्धी परामर्श सेवा दिने,
- (ड) आदिवासी/जनजातिको मातृभाषामा सूचना, समाचार एवं विविध कार्यक्रम प्रसारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (ढ) आदिवासी/जनजातिबीच रहेको सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक

- विभेद, भिन्नता र बेमेललाई ध्यानमा राख्दै सम्पन्न र विपन्न आदिवासी/जनजातिको अनुसूची तयार पार्ने,
 (ण) प्रतिष्ठानको उद्देश्य पूरा गर्न आदिवासी/जनजाति सम्बन्धी अन्य आवश्यक कुराहरू गर्ने वा गराउने ।

परिच्छेद-३

सञ्चालक परिषद् तथा कार्यकारिणी समिति सम्बन्धी व्यवस्था

७. सञ्चालक परिषद्को गठन: (१) प्रतिष्ठानका तर्फबाट सम्पादन गर्नु पर्ने कार्य सम्पादन गर्नका लागि प्रतिष्ठानको सर्वोच्च अङ्गको रूपमा देहाय बमोजिमको एक सञ्चालक परिषद् रहनेछ:-
- (क) प्रधानमन्त्री - अध्यक्ष
 (ख) स्थानीय विकास मन्त्री/राज्यमन्त्री - सहअध्यक्ष
 (ग) आदिवासी जनजातिको उत्थान तथा विकासमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिहरूमध्येबाट उपदफा
 (२) बमोजिम गठित सिफारिस समितिले सिफारिस गरेका तीनजना आदिवासी जनजातिमध्ये परिषद्का अध्यक्षबाट मनोनीत - उपाध्यक्ष
 (घ) ✂.....
 (ङ) ✂.....
 (च) नेपाल ✂..... प्रज्ञा प्रतिष्ठानका उपकुलपति वा प्रतिनिधि सभा हाल कायम नरहेको । राष्ट्रिय सभा हाल कायम नरहेको । निजले तोकको सदस्य - सदस्य
 (छ) सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग (सम्बन्धित विषय हेर्ने)- सदस्य

✂ गणतन्त्र सुदृढीकरण तथा केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६६ द्वारा भिकिएको ।
 ✂ गणतन्त्र सुदृढीकरण तथा केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६६ द्वारा भिकिएको ।
 ✂ गणतन्त्र सुदृढीकरण तथा केही नेपाल कानून संशोधन गर्ने ऐन, २०६६ द्वारा भिकिएको ।

(ज) सचिव, स्थानीय विकास मन्त्रालय	-	सदस्य
(झ) सचिव, अर्थ मन्त्रालय	-	सदस्य
(ञ) सचिव, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	-	सदस्य
(ट) सचिव, शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय	-	सदस्य
(ठ) आदिवासी/जनजाति महासंघमा आवद्ध भएका अनुसूचीमा उल्लिखित आदिवासी/जनजातिका संघ संस्थाहरूमध्ये आदिवासी/जनजाति महासंघको सिफारिसमा प्रत्येक आदिवासी/जनजातिबाट एक एकजना पर्ने गरी र आदिवासी/जनजाति महासंघमा आवद्ध नभएका आदिवासी/जनजातिहरू भएमा त्यस्ता आदिवासी/जनजातिहरूबाट एक एकजना पर्ने गरी सहअध्यक्षबाट मनोनीत व्यक्तिहरू	-	सदस्य
(ड) आदिवासी/जनजातिको उत्थानमा योगदान दिएका आदिवासी/जनजातिका महिलाहरूमध्ये प्रत्येक विकास क्षेत्रबाट दुई दुईजनाको दरले नेपाल सरकारद्वारा मनोनीत दशजना	-	सदस्य
(ढ) आदिवासी/जनजाति समुदायभित्रकै व्यापारी, उद्योगपति र चन्दादातामध्येबाट नेपाल सरकारबाट मनोनीत दुईजना	-	सदस्य
(ण) कार्यकारिणी समितिका सदस्यहरू	-	सदस्य
(त) आदिवासी/जनजातिका उत्थानमा विशेष योगदान दिएका आदिवासी/जनजातिका व्यक्तिहरूमध्ये परिषद्को उपाध्यक्षको सिफारिसमा परिषद्को सहअध्यक्षले मनोनीत गरेको व्यक्ति	-	सदस्य-सचिव

- (२) उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम उपाध्यक्षको मनोनयनका लागि सिफारिश गर्न परिषद्का सहअध्यक्षको संयोजकत्वमा आदिवासी/जनजाति महासंघ र आदिवासी/जनजाति परिषद्ले तोकेका एक एकजना व्यक्ति रहेको एक सिफारिस समिति रहनेछ ।
- (३) उपदफा (१) को खण्ड (ग), (ठ), (ड), (ढ) र (त) बमोजिम मनोनीत उपाध्यक्ष, सदस्य तथा सदस्य-सचिवको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र निजहरू पुनः एक पटक मनोनीत हुन सक्नेछन् ।

✎ .....

- (४) परिषद्ले आवश्यक देखेमा स्वदेशी वा विदेशी विशेषज्ञहरूलाई परिषद्को बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

८. परिषद्को बैठक तथा निर्णय:

- (१) परिषद्को बैठक वर्षको कम्तीमा दुई पटक परिषद्को अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।
- (२) परिषद्को बैठकको अध्यक्षता परिषद्को अध्यक्षले गर्नेछ । निजको अनुपस्थितिमा परिषद्को सहअध्यक्षले र निज पनि अनुपस्थित रहेमा परिषद्को उपाध्यक्षले परिषद्को बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।
- (३) परिषद्का कूल सदस्यमध्ये कम्तीमा पचास प्रतिशत सदस्य उपस्थित भएमा बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ ।
- (४) बहुमतको निर्णय परिषद्को बैठकको निर्णय मानिनेछ । बैठकमा मत बराबर भएमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिन सक्नेछ ।
- (५) परिषद्को बैठकको निर्णय परिषद्का सदस्य-सचिवद्वारा प्रमाणित गरिनेछ ।
- (६) परिषद्को बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि परिषद् आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

✎ लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ द्वारा भिकिएको ।

९. परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार :

- (१) यस ऐन बमोजिम प्रतिष्ठानले सम्पादन गर्नु पर्ने काम र प्रयोग गर्ने अधिकार परिषद्ले गर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) को सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-
- (क) प्रतिष्ठानबाट सञ्चालन हुने विभिन्न कार्यक्रम र आयोजनाको नीति निर्धारण गर्ने,
- (ख) प्रतिष्ठानको वार्षिक एवं आवधिक योजना स्वीकृत गर्ने,
- (ग) प्रतिष्ठानको वार्षिक बजेट स्वीकृत गर्ने,
- (घ) प्रतिष्ठानले सञ्चालन गरेका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने,
- (ङ) प्रतिष्ठानले बनाउने विनियमहरू स्वीकृत गर्ने,
- (च) तोकिए बमोजिम अन्य काम गर्ने ।

१०. कार्यकारिणी समितिको गठन :

- (१) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू तथा परिषद्को सामान्य निर्देशनको अधीनमा रही प्रतिष्ठानको दैनिक कार्य सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिमको एक कार्यकारिणी समिति रहने छः-
- (क) परिषद्को उपाध्यक्ष - अध्यक्ष
- (ख) आदिवासी/जनजातिको विषयमा विशेष अध्ययन वा अनुसन्धान गरेका विषयविज्ञ वा आदिवासी/जनजातिको उत्थानमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएका आदिवासी/जनजातिका व्यक्तिहरूमध्ये परिषद्द्वारा गठित तीन सदस्यीय सिफारिस समितिले सिफारिस गरेको कम्तीमा एक महिला सहित पाँचजनामध्ये परिषद्को सहअध्यक्षको सिफारिसमा अध्यक्षबाट मनोनीत एक महिला सहित दुईजना - सदस्य
- तर सिफारिस समितिले आफूहरूमध्येबाट कसैको नाम सिफारिस गर्न पाउने छैन ।

- (ग) स्थानीय विकास मन्त्रालयले तोकेको सोही मन्त्रालयको कम्तीमा सहसचिव स्तरको अधिकृत - सदस्य
 (घ) परिषद्को सदस्य-सचिव - सदस्य-सचिव
 (२) उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिमका सदस्यहरूको पदावधि चार वर्षको हुनेछ ।

११. समितिको बैठक तथा निर्णय:

- (१) समितिको बैठक समितिको अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।
 (२) समितिको बैठकको अध्यक्षता समितिको अध्यक्षले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा उपस्थित मनोनीत सदस्यहरूमध्ये मनोनयनका हिसाबले वरिष्ठतम सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।
 (३) समितिको बैठकमा आवश्यकता अनुसार स्वदेशी वा विदेशी विशेषज्ञ तथा प्रतिष्ठानका कार्यक्रम तथा आयोजनासंग सम्बन्धित व्यक्तिलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।
 (४) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१२. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार : यस ऐनमा अन्यत्र लेखिएका कामको अतिरिक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) परिषद्को निर्णय कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
 (ख) प्रतिष्ठानको आवधिक तथा वार्षिक कार्यक्रम, आयोजना र बजेट तयार गरी परिषद्मा पेश गर्ने,
 (ग) प्रतिष्ठानको कोषको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गर्ने,
 (घ) प्रतिष्ठानको लेखाको लेखापरीक्षण गराई सोको प्रतिवेदन परिषद्मा पेश गर्ने,
 (ङ) प्रतिष्ठानले बनाउने विनियमहरूको मसौदा तयार गरी परिषद्मा पेश गर्ने,
 (च) प्रतिष्ठानको उद्देश्य पूरा गर्न परिषद्ले समय समयमा दिएको निर्देशनको अधीनमा रही तोकिए बमोजिम अन्य कार्य गर्ने वा गराउने ।

१३. परिषद्को उपाध्यक्षको सेवाका शर्त सम्बन्धी व्यवस्था:

- (१) परिषद्को उपाध्यक्ष प्रतिष्ठानमा पूर्णकालीन काम गर्ने प्रमुख कार्यकारी पदाधिकारी हुनेछ ।
- (२) परिषद्को उपाध्यक्षको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका अन्य शर्त तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१४. परिषद्को सदस्य-सचिवको सेवाका शर्त सम्बन्धी व्यवस्था:

- (१) परिषद्को सदस्य-सचिव प्रतिष्ठानमा पूर्णकालिन काम गर्ने कार्यकारी पदाधिकारी हुनेछ र निजले उपाध्यक्षको सामान्य निर्देशनमा रही काम गर्नेछ ।
- (२) परिषद्को सदस्य-सचिवको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाका अन्य शर्त तोकिए बमोजिम

१५. उपसमिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्ने:

- (१) परिषद् वा समितिले आवश्यकता अनुसार उपसमिति वा कार्यदल गठन गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यदलको काम, कर्तव्य, अधिकार, कार्यविधि तथा सुविधा परिषद् वा समितिले तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-४

१६. प्रतिष्ठानको कोष, लेखा तथा लेखा परीक्षण:

- (१) प्रतिष्ठानको एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकमहरू रहनेछन्:
  - (क) नेपाल सरकारबाट प्राप्त रकम,
  - (ख) कुनै विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाबाट प्राप्त ऋण रकम,
  - (ग) कुनै विदेशी सरकार वा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त हुने चन्दा, सहायता, अनुदान वा अन्य कुनै रकम,

- (घ) कुनै व्यक्ति वा संस्थाबाट प्राप्त चन्दा, सहायता स्वरूप प्राप्त रकम,
 (ङ) प्रतिष्ठानले सेवा उपलब्ध गराए वापत प्राप्त रकम,
 (च) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम ।
- (३) प्रतिष्ठानले उपदफा (२) को खण्ड (ख) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्नु पर्दा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनु पर्नेछ, र खण्ड (ग) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्दा नेपाल सरकारलाई पूर्व जानकारी गराउनु पर्नेछ ।
- (४) प्रतिष्ठानले गर्नु पर्ने सबै खर्चहरू उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।
- (५) प्रतिष्ठानलाई प्राप्त हुने सबै रकम प्रतिष्ठानको नाममा कुनै वैङ्कमा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।
- (६) प्रतिष्ठानको कोषको खाता सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१७. लेखा र लेखापरीक्षण:

- (१) प्रतिष्ठानले आफ्नो आय-व्ययको लेखा प्रचलित कानून बमोजिम राख्नु पर्नेछ ।
- (२) प्रतिष्ठानको लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकको विभागबाट हुनेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

१८. काम कारवाही अवैध नमानिने: यस ऐनका अन्य दफाहरूमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि परिषद् वा समितिका कुनै सदस्यको स्थान रिक्त भै काम कारवाही भएको रहेछ भने सोही कारणले मात्र त्यस्तो काम कारवाही अवैध भएको मानिने छैन ।

१९. अधिकार प्रत्यायोजन:

- (१) परिषद्ले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरू वा विनियम बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये सबै वा केही अधिकार परिषद्ले तोकेको शर्तमा समिति वा समितिको अध्यक्ष

वा समितिको सदस्य-सचिवले प्रयोग गर्न पाउने गरी प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

- (२) समितिले यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमहरू बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये सबै वा केही अधिकार समितिका कुनै सदस्य वा सदस्य-सचिव वा कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

२०. वार्षिक प्रतिवेदन दिनुपर्ने:

- (१) प्रतिष्ठानले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र आफ्नो काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनमा अन्य कुराको अतिरिक्त प्रतिष्ठानले एक वर्षभित्र सम्पादन गरेका कामको संक्षिप्त विवरण, प्रतिष्ठानको वित्तीय स्थिति, खर्चको विवरण, सम्पन्न गरेका कार्यक्रम वा आयोजना र सोको लागत तथा प्रतिष्ठानको अगाडि देखिएका समस्याहरू उल्लेख हुनु पर्नेछ । (३) उपदफा (१) बमोजिमको प्रतिवेदनका मुख्य अंशहरू प्रतिष्ठानले प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

२१. प्रतिष्ठानका कर्मचारीकोनियुक्ति:

- (१) प्रतिष्ठानले तोकिए बमोजिमका कर्मचारीको नियुक्ति गर्न सक्नेछ ।
- (२) प्रतिष्ठानका कर्मचारीको नियुक्ति र सेवाका शर्त परिषद्ले बनाएको विनियममा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

२२. नेपाल सरकारले निर्देशन दिन सक्ने: नेपाल सरकारले प्रतिष्ठानलाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

२३. नेपाल सरकारसंग सम्पर्क मार्फत राख्नु पर्नेछ: प्रतिष्ठानले नेपाल सरकारसंग सम्पर्क राख्दा स्थानीय विकास मन्त्रालय

२४. नियम तथा विनियम बनाउने अधिकार:

- (१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न परिषद्ले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।
- (२) यो ऐन र यस ऐन अर्न्तगत बनेको नियमहरूको अधीनमा रही परिषद्ले देहायका विषयमा विनियमहरू बनाउन सक्नेछ र त्यस्ता विनियमहरू नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएपछि लागू हुनेछन्:-
  - (क) आन्तरिक कार्य सञ्चालन,
  - (ख) कर्मचारीको नियुक्ति र सेवाका शर्त,
  - (ग) आर्थिक प्रशासन ।

२५. अनुसूचीमा हेरफेर गर्न सक्ने: नेपाल सरकारले परिषद्को सिफारिसमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अनुसूचीमा हेरफेर वा थपघट गर्न सक्नेछ ।

२६. खारेजी र बचाउ:

- (१) राष्ट्रिय जनजाति विकास समिति (गठन) आदेश, २०५४ खारेज गरिएको छ र सो गठन आदेश बमोजिम गठित राष्ट्रिय जनजाति विकास समितिको सम्पूर्ण चल अचल सम्पत्ति तथा हक र दायित्व प्रतिष्ठानमा सर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिमको गठन आदेश बमोजिम गठित राष्ट्रिय जनजाति विकास समितिसँग भए गरेका ठेक्कापट्टा तथा सम्भौता प्रतिष्ठानसँग भए गरेको मानिने छ र सो समितिबाट भए गरेका सम्पूर्ण कामकारवाही प्रतिष्ठानबाट भई गरेको मानिनेछ ।

अनुसूची
दफा २ को खण्ड (क) संग सम्बन्धित

१	किसान	२.	कुमाल
३.	कुशवाडिया	४	कुशुण्डा
५.	गनगाई	६.	गुरुड
७.	चेपाड	८.	छन्त्याल
९.	छैरोतन	१०.	जिरेल
११.	भाँगड	१२.	डोल्पो
१३.	ताड्वे	१४.	ताजपुरिया
१५.	तामाड	१६.	तीन गाउँले थकाली
१७.	तोप्केगोला	१८.	थकाली
१९.	थामी	२०.	थारु
२१.	थुदाम	२२.	दनुवार
२३.	दराई	२४.	दुरा
२५.	धानुक(राजवंशी)	२६.	धिमाल
२७.	नेवार	२८.	पहारी
२९.	फ्री	३०.	बनकारिया
३१.	बरामो	३२.	बाह्र गाउँले
३३.	बोटे	३४.	भुजेल
३५.	भोटे	३६.	मगर
३७.	माभी	३८.	मार्फाली थकाली
३९.	मुगाली	४०.	मेचे (बोडो)
४१.	याक्खा	४२.	राई

४३.	राउटे	४४.	राजवंशी (कोच)
४५.	राजी	४६.	लार्के
४७.	लिम्बू	४८.	लेप्चा
४९.	लहोपा	५०.	लहोमी (शिडसावा)
५१.	वालुड	५२.	व्यांसी
५३.	शेर्पा	५४.	सतार (सन्थाल)
५५.	सियार	५६.	सुनवार
५७.	सुरेल	५८.	हायु
५९.	ह्योल्मो		

लाहुर्निपको परिचय

पृष्ठभूमि

नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समूह (लाहुर्निप) नेपालमा आदिवासी अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने मानव अधिकार कानून व्यवसायीहरूको एक अग्रणी संस्था हो ।

सामुहिक अधिकारको मुद्दाहरूमा कानूनी सहायता तथा निःशुल्क कानूनी सहयोगका माध्यमबाट सामाजिक न्याय सुनिश्चितता गराउने उद्देश्यका साथ कानून व्यवसायीहरूको प्रयासमा सन् १९९५ मा लाहुर्निपको स्थापना भएको हो । यसको प्रमुख उद्देश्य नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रता प्रवर्द्धन, संरक्षण र प्रतिरक्षा गर्नु रहेको छ ।

लाहुर्निप त्यस्तो अवस्थाको परिकल्पना गर्छ, जहाँ आदिवासीहरू निर्णय प्रक्रियामा समान रूपमा सहभागी हुनेछन् र उनीहरूलाई महत्व दिइने, सम्मान गरिने र उनीहरूको आवाजहरू सुनिने छ, जहाँ उनीहरू सुरक्षित र संरक्षित महशुस गर्ने छन्, जहाँ उनीहरूले लोकतन्त्रसँगसँगै आफ्नो सम्पूर्ण सम्भाव्यता, समानता र आत्मसम्मानको विकास गर्ने छन् ।

लाहुर्निपले नेपाल पक्ष राष्ट्र रहेका आई.एल.ओ. महासन्धि नं. १६९, आदिवासी अधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय घोषणापत्रलगायतका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारका दस्तावेजहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि काम गरिरहेको छ । यसका अलावा क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय आदिवासी अधिकार प्रवर्द्धनात्मक आन्दोलनहरूमा पनि एकाकार हुने काम गरिरहेको छ । हाल लाहुर्निपले आदिवासीहरूको अधिकार, विशेषगरी जो उनीहरूको भूमि, भू-क्षेत्र र प्राकृतिक स्रोतमा संचालित परियोजनाबाट प्रभावित छन्, नीति तथा कानूनहरूमा सम्बोधनका लागि उनीहरूलाई सहयोग गरिरहेको छ ।

दूरदृष्टि

लाहुर्निप पूर्ण मानव आत्मसम्मान, दीगो विकास र शान्तिको परिकल्पना गर्दछ, जुन मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रता तथा सामुहिक अधिकारको सम्मान र सुनिश्चितताविना हासिल गर्न असम्भव छ ।

ध्येय

लाहुर्निप नेपालका आदिवासीहरूको अधिकार, मानव अधिकार र सवालहरूमा सहयोग र योगदान पुऱ्याउन स्थापना भएको हो ।

उद्देश्यहरू

१. नेपाली आदिवासीहरूको मानव अधिकार सुनिश्चितता, संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने ।
२. नेपालका आदिवासीहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न इथ्नोग्राफिक अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने ।
३. आदिवासीहरूको अधिकार, कल्याण र मौलिक स्वतन्त्रतावारे उनीहरूलाई अभू सजग, संवेदनशील बनाउने ।
४. नेपाली आदिवासीहरूको सम्बन्धमा स्रोत केन्द्रको स्थापना गर्ने र उनीहरूको मानवअधिकारवारे विस्तृत सूचना प्रदान गर्ने ।
५. आदिवासी क्षेत्रहरूमा विभिन्न तहको कार्यशाला, अन्तरक्रिया, सेमिनार र बैठकहरूको आयोजना गर्ने ।
६. आदिवासीहरूको आधारभूत मानवअधिकार प्रतिरक्षा, सुनिश्चितता र सम्बर्द्धनका लागि राष्ट्रिय दवाव समूहको रुपमा काम गर्ने ।
७. आदिवासी अधिकारका सवालमा सूचना संकलन, प्रशोधन, विश्लेषण र वितरण गर्ने ।
८. कानूनी तथा मानव अधिकार हननका सवालमा निःशुल्क कानूनी सहायता प्रदान गर्ने ।
९. आदिवासी अधिकारका सवालसँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न परियोजनाहरू संचालन गर्ने ।

१०. नेपालका आदिवासीहरूको आर्थिक, सामाजिक उत्थानमा द्रुतगति दिनका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरूको समर्थन तथा ऐक्यवद्धता अभियानहरू संचालन गर्ने ।
११. शान्ति तथा द्वन्द्व व्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्ने र योगदान गर्ने ।
१२. जातीय विभेद र लैंगिक असमानताका विरुद्ध वकालत गर्ने ।
१३. विभिन्न तहमा आदिवासीहरूको मानव अधिकार र मौलिक स्वतन्त्रता प्रवर्द्धनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार संगठनहरूसँग समन्वय सहकार्य गर्ने ।

मूल्य मान्यताहरू

लाहुर्निप निम्न मूल्य मान्यताहरू आत्मसात् गर्न प्रतिवद्ध छः

पारदर्शिता र जवाफदेहिता: सबै तहमा पारदर्शिता सुनिश्चितताका लागि प्रतिवद्ध छ र लाहुर्निपसँग प्रत्यक्ष सरोकार रहेका जनतासँग जवाफदेही रहने छ ।

समानता, समता र न्याय: विभेदरहित सिद्धान्तको आधारमा सबैलाई समान अवसरको सुनिश्चितताका लागि प्रतिवद्ध भई काम गर्ने छ ।

इमान्दारिता: आदिवासीहरूको भलाइका लागि हरेक स्तरमा इमान्दारि तासाथ काम गर्न कटिवद्ध छ ।

ऐक्यवद्धता: मानवअधिकार स्थापनका लागि आदिवासीका संघसंस्था तथा आन्दोलनहरूमा वृहत ऐक्यवद्धता जनाउने छ ।

लाहुरिर्निर्प टिम

कार्यसमिति

अधिवक्ता शान्ति कुमारी राई, अध्यक्ष
अधिवक्ता दिनेश कुमार घले, उपाध्यक्ष
अधिवक्ता शंकर लिम्बू, सचिव
अधिवक्ता, भिम राई, कोषाध्यक्ष
अधिवक्ता मकवान सुब्बा, सदस्य
अधिवक्ता हिरा बहादुर घले, सदस्य
अधिवक्ता काशीराम चौधरी, सदस्य

विषयगत समितिहरू

आदिवासी जनजाति महिला मामिला समिति
अधिवक्ता लक्ष्मी राई, संयोजक

कानूनी परामर्श तथा सहायता समिति
अधिवक्ता चेत बहादुर आले, संयोजक

मानव अधिकार समिति
अधिवक्ता सन्तोष राना मगर, संयोजक

जनसम्पर्क समिति
अधिवक्ता बुद्ध कुमारी लामा, संयोजक

प्रचार प्रसार समिति
रामहरि श्रेष्ठ, संयोजक

सचिवालय

टहल व. थामी, निर्देशक

दुर्गा मणि राई (याम्फू), कार्यक्रम संयोजक

गोविन्द छन्त्याल, कार्यक्रम संयोजक

असिम सुनुवार, प्रशासन तथा लेखा अधिकृत

अमिता राई, परियोजना सहायक

मनोज राई, परियोजना सहायक

अन्जना श्रेष्ठ, प्रशासन तथा लेखा सहायक

दल बहादुर घर्तीमगर, क्षेत्रीय फिल्ड संयोजक

विष्णु कुमार राई, कार्यालय सहायक

सुनिता चौधरी, कार्यालय सहयोगी

क्षेत्रीय आदिवासी मानव अधिकार प्रतिरक्षकहरू

अधिवक्ता जुना कुमारी गुरुङ, कास्की

अधिवक्ता राम हरि श्रेष्ठ, काठमाडौं

अधिवक्ता सन्तोष राना मगर, काठमाडौं

देवराज चौधरी, मोरङ

गोपाल देवान, सुन्सरी

आदिवासी मानव अधिकार प्रतिरक्षकहरू

अधिवक्ता लक्ष्मी राई, काठमाडौं

अधिवक्ता निन डंगोल, काठमाडौं

अग्निमाया मेचे, भूपा

विनादेवी तामाङ, सुन्सरी

धन कुमारी सुनुवार, सिन्धुली

अधिवक्ता काशीराम चौधरी, बर्दिया

अधिवक्ता याम प्रसाद लिम्बू, इलाम

विर्ख बहादुर वाइवा तामाङ, पाँचथर
दल बहादुर घर्ती मगर, कैलाली
दिल बहादुर थेवे, मोरङ
कासाङ तेम्बा तामाङ, रसुवा
खगेन्द्र पुन मगर, दैलेख
खेमजंग गुरुङ, लम्जुङ
किरण मुखिया, इलाम
प्रेमराज घिसिङ, भ्जापा
राज कुमार राजवंशी, मोरङ
गम बहादुर थापा मगर, पाल्पा
सर्जु प्रसाद चौधरी, कैलाली
नर बहादुर गुरुङ, गोरखा
निरन्ती तुम्बापो, पाँचथर
संगिता थामी, इलाम
मिरा अमात्य, काठमाडौं
भुवन कुमारी गुरुङ, दोलखा
सुमी दर्लामी, रामेछाप
बविता घिसिङ तामाङ, रामेछाप
सरिता राई, खोटाङ

सम्पर्क

नेपालका आदिवासीहरूको मानव अधिकार सम्बन्धी वकिल समू (लाहूर्निप)

अनामनगर, काठमाडौं, नेपाल

पो. बं. नं: १११७९

सम्पर्क: ९७७ ०१ ४२६८५१०

इमेल: lahurnip.nepal@gmail.com

वेबसाइट: www.lahurnip.org